

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Blízkého východu a Afriky

Diplomová práce

Perští Židé v moderním Íránu

VERONIKA HAVLŮ

Vedoucí práce: *Prof. PhDr. Rudolf Veselý, CSc.*

Praha 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů uvedených v seznamu literatury.

V Praze 1. ledna 2008

podpis

Poděkování

Za cenné připomínky a podnětné rady velice děkuji vedoucímu své práce, panu prof. R. Veselému. Dále děkuji slečně Elham Abaei (*Andžoman-e Kalímíán-e Tehrán - Teheránská židovská obec*) za poskytnuté informace a literaturu. A především děkuji mamince a tatínkovi - za všechno.

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je nastínit historický vývoj íránské židovské komunity, s důrazem na období počínající nástupem dynastie Qádžárovců a končící pádem dynastie Pahlaví. V samostatné kapitole jsou rovněž zmíněna specifika charakteristická výhradně pro íránské Židy, mezi něž se řadí především judeo-perský jazyk a místní tradice.

Klíčová slova: Írán, Židé, judeo-perština

Abstract

The objective of this thesis is to introduce the history of the Iranian Jewish community. The emphasis has been placed on times starting with the advent of the Qajar dynasty and ending with the fall of the Pahlavi dynasty. Separately, there is a reference to the Judeo-Persian language and local traditions as they are related to the Iranian Jewry only.

Keywords: Iran, Jews, Judeo-Persian

Obsah

Úvod	6
1 Židé na íránském území	9
1.1 Předislámská doba	10
1.1.1 <i>Achaimenovská politika tolerance</i>	11
1.1.2 <i>Sásánovský zoroastrismus</i>	17
1.2 Nástup islámu	18
1.2.1 <i>Safíjovci a vrchol represí</i>	21
2 Počátky moderního Íránu: Qádžárovská dynastie	25
2.1 Nucené konverze a lokální nepokoje	28
2.1.1 <i>Alláhdád: Incident v Mašhadu</i>	29
2.2 Vláda Násir-od-Dín šáha	32
2.2.1 <i>Alliance Israélite Universelle v Íránu</i>	34
3 20.století: Židovská emancipace	38
3.1 Rozšíření vlivu Aliance Israélite Universelle	38
3.2 Konstituční revoluce a její význam pro íránské Židy	42
3.3 Zrod sionistické propagandy	48
3.4 Nástup dynastie Pahlaví	50
4 Socio-kulturní specifika	63
4.1 Lingvistická problematika: judeo-perština	63
4.1.1 <i>Judeo-perská literatura</i>	66
4.2 Umění a tradice	68
Závěr	71
Použitá literatura	74
Seznam obrázků	78

Úvod

Problematika postavení židovské komunity v iránské společnosti vyvolává stále mnoho otázek, zapříčiněných antisionistickou rétorikou iránského vedení a kontroverzními výroky prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda týkající se existence Státu Izrael a holocaustu,¹ které vyvolaly mezinárodní pozdvižení, jež bylo ještě přičiženo vyhlášením soutěže o nejlepší karikaturu na téma holocaust.² V očích západní veřejnosti tím odsoudil Írán do pozice země, jež se orientuje výrazně protižidovsky, neboť pro většinu euroamerické společnosti je, především díky mediální masáži posledních let, antisionismus synonymem pro antisemitismus a významové rozdíly mezi těmito dvěma pojmy jsou čím dál tím více stírány. Do popředí tak vystoupil a masově se rozšířil názorový stereotyp o iránské hostilitě vůči všemu židovskému, se kterým se běžný konzument zpráv lehce identifikuje.

Vykládat si nicméně postoj iránského vedení, na základě několika antisionisticky laděných prohlášení, automaticky jako obecně protižidovský, je naprosto zcestné a mylné.

Soužití Židů a iránských muslimů má dlouholetou tradici a prošlo mnoha vývojovými etapami, mnohdy se od sebe výrazně lišícími.

¹ Íránský prezident Ahmadínežád vystoupil na konferenci *Svět bez sionismu*, pořádané 26. října 2005 v Teheránu, a vyjádřil souhlas s výrokiem Chomejního, volajícím po odstranění nelegitimního izraelského režimu. Výrok je standardně překládán následovně: „*Izrael musí být vymazán z (mapy) světa.*“ O správnosti a přesnosti překladu a především jeho výkladu se ovšem vede značná polemika, a většina expertů a znalců perštiny se shodla na tom, že tento výrok nežádá faktickou likvidaci Státu Izrael, ale pouze odstranění okupační vlády (režimu) ze stránky (jeviště, scény) dějin. Dr. Ahmadínežád nepoužil ani slovo *Izrael*, ani slovo *vymazat* či *mapa*. Výrok byl navíc zcela jasně vytržen z kontextu proslovu.

Další pobuřující událostí bylo svolání konference o holocaustu 11. prosince 2006 a následné vystoupení dr. Ahmadínežáda v iránské státní televizi, kde 13. prosince 2006 v živém vysílání označil holocaust za mýtus a posléze ve svém projevu v Zahedánu navrhl přesunutí Izraele do Evropy.

² 6. února 2006 editor iránského listu Hamšahrí Faríd Mortazaví vyhlásil soutěž o nejlepší kreslený vtip na téma holocaust. Soutěž byla reakcí Íránu na dvanáct karikatur dánských novin *Jyllands-Posten*, urážejících Proroka Muhammada. Íránská strana chtěla zároveň poukázat na pokrytectví Západu ve věci svobody slova.

V současnosti žije v Íránu druhá největší židovská komunita na Středním východě (po Státě Izrael), která je zcela integrována do íránské společnosti, aniž by však rezignovala na svou židovskou identitu. Její historie sahá hluboko do minulosti, a na íránském území existovala mnohem dříve, než se objevil islám. Zmínky o nejstarší přítomnosti Židů na území Íránu lze vysledovat zejména v biblických textech, kde je velmi dobře zdokumentováno období vlády dynastie Achaimenovců. V tomto smyslu je nejdůležitějším zdrojem informací téměř celý Starý zákon, neboť relevantní odkazy lze nalézt v mnoha jeho částech. Největší váhu však mají knihy Daniel, Ester, Ezdráš a Nehemjáš. Není bez zajímavosti, že slovo *Persie* lze ve Starém zákoně nalézt téměř tak často jako slovo *Izrael*.

Přestože po roce 1979 a nastolení islámské vlády velký počet Židů Írán opustil, stále zůstává početná židovská komunita,³ jež v žádném případě nemá v úmyslu z Íránu, který pro ni představuje domov, odejít, na opakované izraelské výzvy k emigraci reaguje odmítavě a vůči íránské republice je loajální.

Ačkoli dnešní označení „íránští Židé“ odkazuje ponejvíce k Židům pocházejícím přímo z Íránu, objevují se názory, že by tímto termínem měli být označováni všichni Židé hovořící íránskými jazyky, tedy i např. Židé buchárští.⁴

Židé v Íránu označují sami sebe (a Židy obecně) několika výrazy: *kalímí*, které je považováno za nevhodnější, *jahúdí*, jež se považuje za méně formální a *džúd* či *džohúd*, které by ale již mohlo vyznít urážlivě,

³ Hovoří se o celkovém počtu dvaceti až třiceti tisíc íránských Židů (podle údajů Teheránské židovské obce, listopad 2006).

⁴ Shapira, Dan. Judeo-Persian: Introduction. *Jewish Language Research Website* [online]. 2003 [cit. 2007-11-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewish-languages.org/judeo-persian.html>>.

Buchárští Židé je termín užívaný pro židovskou komunitu ve Střední Asii, hovořící jazykem buchórí (persko-tádžický dialekt se stopami hebrejštiny). Pojem „buchárští Židé“ se vžil zhruba v 16. stol. díky evropským cestovatelům, kteří objevili židovskou komunitu žijící ve městě Buchára (dnešní Uzbekistán) a jeho okolí.

pokud by zaznělo z úst ne-Žida.⁵ Íránští Židé žijící v Izraeli se obvykle označují jako *Parsim* (Peršané).⁶

Problematikou íránské židovské komunity se nyní zabývá několik málo historiků a lingvistů působících zejména na univerzitách v USA a Izraeli, nejméně pak v Evropě.⁷

Kromě zmínek v různých encyklopedických dílech jsou k dispozici kvalitní monografie, z nichž je třeba na prvním místě zmínit knihu Habiba Levyho „*Comprehensive History of the Jews of Iran*“, která, ač zasažena a ideologicky poznamenána autorovým neskrývaným sionistickým přesvědčením, je velmi dobrým průřezem historie íránského židovstva zasazeným do kontextu obecného vývoje v Íránu. Významným počinem na poli judeo-íránských studií je tematicky členěná publikace „*Esther's Children: A Portrait of Iranian Jews*“, již editoval Houman Sarshar. Kniha se zabývá zejména socio-kulturními aspekty života íránských Židů v průběhu historie.

Záměrem této práce je především osvětlit postoj vybraných vládnoucích íránských dynastií, či přímo jednotlivých panovníků vůči Židům, a z něho vyplývající důsledky na životní podmínky a postavení íránské židovské komunity v zemi.

Jádro práce je determinováno obdobím sahajícím od počátku devatenáctého století do poloviny století dvacátého, s přihlédnutím k historickému a sociálnímu vývoji doby předcházející a mírným přesahem směrem k současnosti. Samostatnou kapitolu si zaslouží rovněž kulturní a jazyková specifika charakteristická výhradně pro íránské Židy.

⁵ Persian Jews. Terminology. [online]. Wikipedia , 2001 - [cit. 2007-12-15]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Persian_Jews>.

⁶ Zřejmě nejznámějším Peršanem v Izraeli je bývalý izraelský prezident Moše Kacav (Músá Kátsáv), narozený v íránském Jazdu.

⁷ Především Nahid Pirnazar (University of California), Vera Moreen, Tamar Gindin a Shaul Shaked (The Hebrew University of Jerusalem) a Joshua Sabih (Kodaňská univerzita v Dánsku).

1 Židé na íránském území

Historické kořeny přítomnosti Izraelitů na íránském území lze nalézt v nejstarších biblických pramenech a spadají do období vlády izraelského krále Pekacha a asyrského krále Tiglet-Pilesara III.,⁸ který v této době podnikl první velký útok proti Izraeli⁹. V jeho stopách ho následoval i jeho syn Šalmanesar V.,¹⁰ a po něm vládnoucí Sargon II.,¹¹ který roku 722 př. n. l. dobyl a zničil severní Izrael, převzal kontrolu nad celou zemí a poslal izraelské zajatce do exilu v Chorásánu (nyní území východního Íránu a západního Afghánistánu). V Sargonových análech se uvádí, že přestěhoval 27.290 lidí do mezopotámské Ekbatany (dnešní Hamadán) a Médie (Súsy).¹² Tato deportace se tradičně označuje za zmizení deseti izraelských kmenů a předpokládá se, že část z těchto deportovaných později splynula s judskými zajatci v Babylonu.¹³

Sami íránští Židé se často, spolu s Židy buchárskými, prohlašují za potomky kmene Efrajimova.¹⁴ Nicméně i mezi nimi lze najít rozpory. Například Židé z okolí Demávandu trvali na svém původu pocházejícím

⁸ Asyrský panovník Tiglat-Pilešar III. (745-727 př.n.l.), akkadsky Tukultí-apil-Ešara. Svými výboji učinil tehdy oslabenou asyrskou říši opět významnou velmocí a honosil se titulem „král čtyř světových stran“. Po útoku na Izrael dosadil na trůn svého chráněnce a část obyvatelstva deportoval do Asýrie.

⁹ 2Kř, 15:29

¹⁰ Šulmanu-ašarid, asyrský král (727- 722 př.n.l.)

¹¹ Šaru-kinu, „legitimní král“, vládl od roku 722 -705 př.n.l.

¹² Médie byla v té době osídlena Asyřany a zahrnovala západní a severní oblasti současného Íránu, až k hoře Demávand a poušti Kevír-e Lút.

¹³ Praotec izraelského národa Jákob měl dvanáct synů, z nichž vzešlo dvanáct izraelských kmenů označovaných jejich jmény (Ruben, Šimeón, Leví, Juda, Dan, Neftalí, Gád, Ašer, Isachar, Zabulón, Josef a Benjamín). Po dobytí Izraele a vyvrácení Samaří Asyřany r. 722. př.n.l. zbyly z izraelského národa pouze kmeny dva, Juda a Benjamín (někdy se uvádí i Leví). Zbýlých deset se pokládá za deset ztracených izraelských kmenů, o jejichž osudu se stále vedou diskuse.

¹⁴ Rozšířená ústní tradice mezi íránskými Židy (Efrajim byl Josefův syn a jeho potomci měli obývat íránské území).

z kmene Ruben, Gád a Neftalí a tvrdili, že jsou potomky asyrských zajatců. Oblast, v níž žili, označovali jako Gil'ad.¹⁵

Není bez zajímavosti, že izraelští zajatci vypovězeni do severních částí tehdejšího Íránu (Kurdistán, Ázerbájdžán, Gílán, Mazanderán, Damávand, Chorásán a dále rovněž Buchára, Samarqand, Herát a Kábul) sami sebe nazývali „Izraelity“, zatímco Židé jižních částí Íránu si říkali prostě „Židé.“¹⁶

1.1 Předislámská doba

Před nástupem islámu bylo pro íránské Židy nejvýznamnějším obdobím vláda Kýra II., potažmo celé achaimenovské dynastie, během níž požívali mnoha práv a svobod, které Kýros II. Veliký oficiálně zavedl a garantoval.

Následné převzetí moci nad Íránem Alexandrem Makedonským neznamenovalo, stejně jako pozdější panování řeckých Seleukovců a posléze i dynastie Arsakovců (Parthská říše) žádný velký otřes, co se postavení íránské židovské komunity týče. Toto celkem více než 500 let trvající období je zaznamenáno a zdokumentováno velice stručně a omezuje se především na údaje o válkách. Jasně je, že po dobytí achaimenovského hlavního města Persepole Alexandrem Makedonským roku 330 př. n. l., nebyli íránští Židé nijak odlišováni od ostatní populace a bylo s nimi tedy zacházeno stejně.

O parthské době je k dispozici velmi málo informací, nicméně lze říci, že parthská vláda se vůči všem minoritám ve své říši, tedy i Židům, chovala korektně a poskytovala jim veškerou podporu a ochranu a uznávala i tehdy založenou židovskou radu.¹⁷

¹⁵ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 35
Gilead je název jednoho z izraelských regionů a místo, kde se měly nacházet některé z deseti kmenů.

¹⁶ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 36

¹⁷ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 114

Druhé nejvýraznější období (po Achaimenovcích) přišlo s nástupem Sásánovců, kteří vyhlásili zoroastrismus státním náboženstvím, čímž přispěli k prvním konfliktům uvnitř iránské společnosti, a položili tak základ pro pozdější náboženskou nesnášenlivost. Židé se tím vůbec poprvé v iránské historii stali pouze jednou z náboženských minorit a byli zbaveni většiny svých svobod získaných během achaimenovské vlády. Paradoxem je, že Sásánovci právě od Achaimenovců svůj původ odvozovali.¹⁸

1.1.1 Achaimenovská politika tolerance

Médové obývající severozápad dnešního Íránu byli první Árjové z východu, kteří založili království sousedící se západními Semity. Společně s Babylóňany dobyli v 7. stol. př. n. l. asyrské království a ukončili vládu Aššur-u-ballita II., čímž se severní Mezopotámie dostala pod médský vliv. Jejich sídelním městem byla Ekbatana (dnešní Hamadán).

V provincii Fárs byli v 6. stol. př. n. l. mnoho let Médy dosazováni místní vládci z perské achaimenovské dynastie (Hachámanišián), kteří ale vládli závisle na médské centrální moci. Kolem roku 553 př. n. l. došlo mezi médskou rodovou šlechtou k silným projevům nespokojenosti a této situaci využil Achaimenovec Kýros II.,¹⁹ který vystoupil proti tehdejšímu médskému králi Astyagovi (pravděpodobně svému dědovi), sesadil ho, čímž ukončil médskou

Kýros II. Veliký (obr. 1)

¹⁸ Zakladatel sásánovské dynastie Ardašír I. (Ardašír-i Pāpagān), byl potomkem Sásána, jenž měl být achaimenovského původu. Ardašír byl buď synem krále Pápaka (Bábaka) nebo přímo Sásána. Přestože jejich příbuzenský vztah není zcela přesvědčivě objasněn, většina historiků se kloní k názoru, že Sásán byl jeho děd.

¹⁹ Staropersky Kúrúš

vládu a položil základ velké Achaimenovské říši.

Kýros Veliký rozšířil hranice země, dobyl Lýdii a Babylon a vytvořil mocné perské impérium. Situace v achaimenovském Íránu je podrobně zachycena ve Starém zákoně a monumentálních nápisech v Persepoli.

15. března 597 př. n. l. babylónský král Nabukadnesar II.²⁰ dobyl Jeruzalém a Judsko, které připojil ke své říši a deportoval na deset tisíc židovských zajatců, včetně judského krále Jójakína²¹ do „babylonského zajetí.“²²

Tito zajatci byli dosazováni do královských služeb, podíleli se na rozvoji nových měst a sloužili v armádě. Král Nabukadnesar dosadil na judský trůn Jójakínova strýce Sidkijáše. Ten svou nemoudrou politikou a snahou o nezávislost vyvolal další válečnou výpravu Nabukadnesara proti Jeruzalému, jejímž důsledkem byla další deportace mužů, žen i dětí, zničení Chrámu²³ a faktický pád Jeruzaléma. Chaldejci město vyrabovali a odvezli s sebou všechny cennosti.²⁴ Král Sidkijáš byl oslepen, spoután a odveden do Babylonu. Babylonský exil však netrval příliš dlouho.

29. října roku 539 př. n. l., za vlády krále Nabonida,²⁵ Kýros Veliký zaútočil na Babylon a dobyl ho. Jeho tažení znamenalo obrovskou výzvu a představovalo velmi obtížný úkol, neboť Babylon ve své době platil za nejsilnější mocnost a babylonské hradby byly pokládány za neproniknutelné.

²⁰Nebukadnesar II. (Nabû-kudurri-ušur), vládl v období 605-562 př. n. l. Babylónský panovník z chaldejské dynastie, syn Nabopolasarův. Za jeho vlády dosáhla babylonská říše největšího rozsahu. Podnikal každoroční výboje do Sýrie a Palestiny a dvakrát obléhal Jeruzalém, než se mu podařilo ho r. 597 dobýt. Později napadl i Egypt. Proslul výstavbou paláců a chrámů.

²¹ Tyto události jsou známy z biblických pramenů stejně, jako z babylónských kronik psaných na hliněných tabulkách (tyto se nyní nacházejí v Britském muzeu v Londýně). V Bibli je zmiňován především v knize Daniel, v menší míře i v knize Jeremiáš.

²² 2Kr, 24:11-16

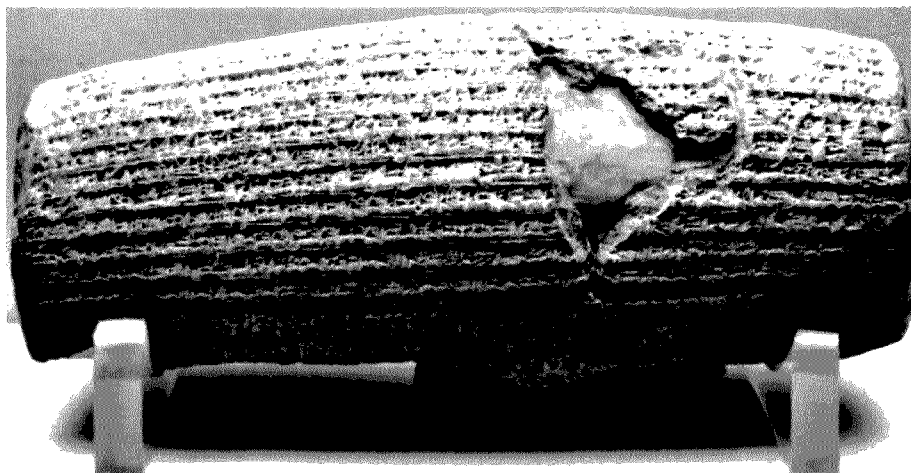
²³ Šalamounův chrám Bet HaMikdaš na Chrátové hoře v Jeruzalémě. První židovský chrám, postaven králem Šalamounem v průběhu 10. stol. př. n. l., a zničen Babyloňany pod vedením Nabukadnesara roku 586 př. n. l.

²⁴ 2Kr, 24:17-25:17

²⁵ Akkadsky Nabû-nā'id, poslední panovník Novobabylonské říše, vládl v letech 556-539 př. n. l.

Toto fenomenální tažení jednoznačně prokázalo Kýrovu politickou a vojenskou genialitu. Překročil se svou armádou řeku Tigris a na jeho příkaz byly odkloněny vody přítoku vtékajícího do Babylonu, jehož suchým korytem pak vstoupil do města nikoliv jako krutý dobyvatel, ale tolerantní vládce a osvoboditel židovských zajatců, kteří jeho příchod nadšeně vítali.²⁶

Kýros Veliký ještě před svým odchodem z dobytého Babylonu vydal prohlášení²⁷ o rovnosti a svobodě všech národů pod jeho vládou a tímto aktem zahájil mimořádně tolerantní a vstřícnou náboženskou politiku, v níž později pokračovali i jeho následovníci.

Kýrův válec (obr.2)

Díky Kýrovu ediktu nedostali židovští zajatci jen možnost vrátit se do své domoviny, nýbrž jim byly vydány i cennosti, které z Jeruzaléma při jeho dobytí odtáhl Nabukadnesar²⁸ a rovněž dostali svolení (či spíše nařízení) ke znovuvystavění zničeného jeruzalémského Chrámu.

²⁶ Ezd 1:1-3

²⁷ Kýrův válec – hliněný předmět sudovitého tvaru s akkadským klínopisným textem. Často se označuje za úplně první chartu lidských práv, neboť obsahuje (mimo jiné) vyhlášení o osvobození zajatců, zrušení otroctví a zaručuje náboženskou svobodu. Kýrův válec byl nalezen v roce 1879 v Éšagile, bývalém Mardukově chrámu v centru Babylonu a nyní je umístěn v Britském muzeu v Londýně.

²⁸ Ezd 1:7-11

Zdaleka ne všichni zajatci však využili svobody k návratu do vlasti. Pouze část z nich (mezi nimi velká skupina kmene Juda a Benjamin) se vydala do Jeruzaléma budovat Chrám, zatímco zbývající část se připojila ke Kýrovu vojsku a společně s ním zamířila do Íránu. Židé se takto rozptýlili po významné oblasti íránské říše a usadili se v různých městech, od Jeruzaléma a Babylonu, které připadly Íránu, až po oblasti Kurdistánu, Chorásánu a Šúšanu.²⁹

Kýros II. byl Židy považován za Bohem vyvoleného, který byl seslán a předurčen proroky k jejich osvobození. V Bibli je označován jako *Bohem pomazaný*,³⁰ a ve Starém zákoně lze najít dvacet tři přímých zmínek o Kýru Velikém.

O důvodech Kýrovy náklonnosti k Židům se hodně diskutuje. Jedna teorie hovoří o tom, že Židé snad Kýrovi byli nápomocni při nájezdu na Babylon a on se jim to později snažil splatit, zatímco jiná považuje za pravděpodobné, že se Kýros Veliký zajímal o tažení na Egypt a potřeboval si zajistit Judsko jako svou budoucí blízkou základnu. Měl tedy v úmyslu získat si v něm spolehlivého spojence v oblasti a snažil ho posílit, mimo jiné i finanční výpomocí při stavbě Chrámu.³¹

Skutečností nicméně zůstává, že Kýros II. Veliký byl především osvícený a lidský vládce, který respektoval náboženskou svobodu a rovnost všech národů žijících v jeho říši.

²⁹ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s.54

³⁰ Iz 45:1-5

³¹ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s.54

Achaimenovská říše za vlády Kýra Velikého (obr.3)

Druhým nejváženějším achaimenovským panovníkem po Kýrovi byl Dáreios I. Veliký,³² za jehož panování Írán dosáhl největší územní expanze.

Pro judský stát představoval záruku spravedlnosti a stal se významným ochráncem a podporovatelem židovských zájmů. Za jeho vlády byl roku 515 př. n. l. konečně jeruzalémský Chrám dostavěn.³³

Dárieuv přístup ještě více upevnil přátelské pouto mezi Íránem a Židy, kteří se svým dobrým vztahem s Íránci stali proslulými v celém starověku a jakýkoli nepřátelský útok na Židy vnímali Íránci jako útok na sebe samé.³⁴

V průběhu celé achaimenovské vlády se u královského dvora objevoval značný počet židovských osobností, mudrců i proroků, často zastávajících vysoké funkce a hodnosti. Z nich patří mezi nejznámější zejména Daniel, Ezdráš a Nehemjáš.³⁵

³² Dáreios I. (staropersky Dārayawauš) vládl v letech 521–485 př. n. l. Kýrův zeť, pojal za manželku jeho dceru Atossu. Odhalil a nechal zabít Gaumátu a stal se velkokrálem. Potlačil mnoho revolt a konsolidoval svou moc. Achaimenovská monarchie, kterou Dáreios koncem roku 521 př. n. l. ovládl, byla rozlehlým státním útvarem, vůbec největším, jaký do té doby na Předním východě vznikl. Přesto bylo Dareiovým cílem další rozšiřování říše. Stejně jako jeho předchůdci pokračoval v politice náboženské tolerance. Zemřel během persko-řeckých válek.

³³ Ezd 6:15

³⁴ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 63

³⁵ Daniel zastával vysoký státní úřad, a k achaimenovskému dvoru přišel po smrti Kýra Velikého. Přestože zažil návrat zajatců do Izraele, sám setrval v Babyloně. Ezdráš, kazatel a expert přes Boží zákon, býval pro svou významnou pozici v judaismu někdy nazýván druhým Mojžíšem.

Do doby panování krále Ahašveroše³⁶ spadá příběh královny Ester (Hadassa), židovské manželky krále, která společně se svým poručíkem³⁷ Mordechajem zachránila perské Židy před likvidací, kterou nařídil král Ahašveroš, jenž byl ovlivněn intrikami svého rádce Hamana.³⁸

Po této události a především v časech po vydání druhého Xerxova dekretu³⁹ židovský vliv na achaimenovském dvoře ještě vzrostl. Ze strany Íránců docházelo i k občasným konverzím k judaismu, nejpravděpodobněji z čistě racionálních a zištných důvodů, neboť mnozí Židé stáli vysoko na společenském žebříčku a ovlivňovali chod různých úřadů a institucí.⁴⁰

Více než příznivé životní podmínky pro íránskou židovskou komunitu tedy přetrvaly po celé achaimenovské období a vpád Alexandra Makedonského pro Židy znamenal v podstatě totéž, co pro všechny ostatní Íránce.

Když Írán ve 2. stol. př. n. l. přešel pod vládu Alexandra Velikého a po něm řeckých Seleukovců, nedošlo k žádnému otřesu, který by postavení íránských Židů destabilizoval či nějakým jiným způsobem negativně narušil.

Ke všem obyvatelům Íránu bylo přistupováno rovnocenně, bez ohledu na náboženskou či etnickou příslušnost. Zemi tak postihla masová helenizace, která se stala jednotícím prvkem celého období řecké nadvlády, a spíše než v Íránu byla patrná v Judsku, kde jejím brutálním zaváděním proslul Antiochus IV. Epifanes.⁴¹

Nehemjáš byl královským hlavním číšníkem a ochutnavačem Jeho pozice byla význačná, byl trénován v dvorní etiketě, vybíral vína králi a mohl i určovat, kdo s králem bude mluvit. Pocházel z Šúšanu a působil za krále Artaxerxe I. Longimana

³⁶ Není úplně jasné, zda je Ahašverošem míněn Xerxes I., či Artaxerxes II. Mnemon

³⁷ Mordechaj byl buď Esteřin strýc, nebo bratranec

³⁸ Tento příběh si Židé připomínají svátkem Purim (z perského pur – los), neboť právě los měl určit nejvhodnější den pro vyvraždění Židů. Jednou ze zvláštností Knihy Ester například je, že se v ní, na rozdíl od jiných, ani jednou neobjeví Boží jméno.

³⁹ První dekret oznamoval likvidaci Židů, zatímco druhý, snad sepsaný Mordechajem a Ester a králem plně autorizovaný, přiznával Židům právo bránit se před jejich nepřáteli

⁴⁰ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s.70

⁴¹ Toto opatření vyústilo až k vzpouře známé jako povstání Makabejských.

Po ovládnutí Íránu Arsakovci⁴² a založením Parthské říše⁴³ se částečně nabízí srovnání s achaimenovskou tolerancí, neboť i parthská vláda vystupovala vůči menšinám na svém území vstřícně a stavěla se do role jejich protektora. Židé tedy měli ze strany parthských panovníků zajištěnou naprostou ochranu i uznání.⁴⁴ Nicméně parthské období není zachyceno v žádných židovských pramenech a historické dokumentace je o něm, i obecně, velmi málo.

1.1.2 Sásánovský zoroastrismus

Po sesazení posledního parthského panovníka Artabana IV. se dostal k moci Ardašír I. a započal tak éru vlády dynastie Sásánovců.⁴⁵

Nejvýznamnějším aspektem sásánovské vlády bylo vyhlášení zoroastrismu za oficiální náboženskou doktrínu státu. Židé, stejně jako jiné náboženské menšiny,⁴⁶ se tím dostali do postavení druhořadých občanů a veškeré výhody, jichž požívali za dob achaimenovských, byly ztraceny. Zoroastrijské duchovenstvo rozvířilo náboženskou intoleranci, která často přerůstala až do perzekucí jinověrců.⁴⁷

Přes obecné zhoršení situace se i za sásánovské éry vyskytly příznivé roky. Příkladem bylo panování krále Šáhpura I., za jehož působení Židé získali mnoho výsad⁴⁸, či období vlády Šáhpura II., který měl matku Židovku, jež se u svého syna za Židy velmi zasazovala.⁴⁹

⁴² Ve střední perštině označováni jako Aškâniân

⁴³ Parthská vláda trvala od r. 247 př.n.l. – 220 n.l. a v židovských pramenech o ní nenajdeme žádnou zmínku

⁴⁴ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s.113

⁴⁵ Sásánovci byli u moci od roku 226 př. n.l. do r. 651 n. l.

⁴⁶ Následovníci Ježíše, Máního a Buddha

⁴⁷ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 36.

⁴⁸ Šáhpur II. vládl v období let 241 - 272 n. l. Za získanými výhodami bylo přátelství mezi králem a židovským učencem Samuelem bar Abba (viz *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 35-36)

⁴⁹ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 142.

Nejpříznivější časy pro íránské Židy v této periodě představovala zřejmě vláda tolerantního Jazdegira I., jenž se oženil s dcerou prominentního Žida Šúšanou. Írán měl tedy znovu židovskou královnu, která vešla ve známost jako Šúšandocht. Bezstarostný a klidný život pokračoval i za panování Bahráma Gúra, syna Šúšandocht a Jazdegirda I., který pokračoval v mírumilovné politice svého otce. V té době byla dokonce západní babylonská provincie Íránu označována jako *Židovská provincie*.⁵⁰

S následujícími vladaři však tato podpora skončila a pod hrozbou represí a útoků na majetky mnoho Židů odešlo do jeruzalémského exilu a někteří dokonce našli útočiště v Indii a Číně.

Během sásánovského období bylo vytvořeno či zdokonaleno velké množství nadčasových židovských náboženských děl, z nichž nejvýznamější je bezesporu tzv. babylonský Talmud,⁵¹ který byl sestaven v západním Íránu jako druhý nejdůležitější židovský náboženský text po Tóře.

1.2 Nástup islámu

Sásánovská vláda se zhroutila pod arabským výbojem a smrtí posledního sásánovského panovníka Jazdegirda III. roku 651 n. l. a íránské území se postupně začlenilo do islámského chalífátu.

Většina íránského obyvatelstva, původně především zoroastrovci, se časem islamizovala, ať již skutečně, či jen zdánlivě.

⁵⁰ *Esther's children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 36-38;

Ley, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 144-145

⁵¹ Talmud je soupis rabínských diskusí týkajících se židovského zákona, etiky, legend a příběhů, které židovská tradice považuje za směřodátne. Vedle Tanachu je jedním ze základních autoritativních textů židovské víry. Talmud má dvě části. Mišna je psanou sbírkou ústního zákona judaismu a Gemara je diskusí a rozbohem Mišny obsahující rabínské komentáře. Jeruzalémský Talmud byl sestaven ve 4. stol., zatímco babylonský v pozdním 5. stol. n. l. Babylonský Talmud (*Talmud Bavli*) lze nazývat rovněž Talmudem íránským, neboť vznikl na íránské půdě a byl vytvořen učenici, z nichž mnozí dokonce nikdy nenavštívili Jeruzalém a udržovali úzké kontakty s íránskou vládou. Přesné datum vzniku nelze určit, zhruba však lze říci, že počátky spadají do období vlády Šáh-pura I. (240-271).

Židé, coby nemuslimové, byli spolu s křesťany považováni za *ahl al-kitáb* (lid knihy), a měli zaručený status *dhimmi*, chráněné menšiny v islámském státě. Z tohoto postavení vyplývala i povinnost platit daň z hlavy (*džizja*).

Během vlády prvních čtyř chalífů⁵² se zformoval soubor restriktivních a direktivních zákonů, tzv. *šurút*, (arabsky *podmínky*), které se později za panování Umajjovců ještě přiosťřily zásahem chalífy Umara.⁵³ Podle nich Židé např. nesměli stavět nové synagogy, oblékat a upravovat se podobně jako muslimové, byli povinni prokazovat přítomnému muslimovi úctu, bylo jim zapovězeno užívat muslimská jména, jezdit na koních, nosit zbraně, číst Korán a bydlet v domech vyšších, než měli muslimové.

Šurút zůstávaly od svého vzniku neustále v platnosti a způsob či míra jejich aplikace se měnila se smýšlením jednotlivých chalífů. Například abbásovský chalífa Hárún ar-Rašíd zavedl pro Židy žluté značky na oblečení a chalífa Motavakkil dokonce nařídil specifický žlutý oděv.⁵⁴

Sunnitští Seldžukovci přinesli v jedenáctém století atmosféru náboženské intolerance, která se vztahovala i na ší'ity. Zavedli nový systém vlastnictví půdy, který Židy vylučoval jak z vlastnictví, tak ze zemědělských činností vůbec. Seldžučtí vládci se rozhodli plně aplikovat šurút, včetně zákazu hlasitého modlení a nařízení o povinnosti nosit žluté znamení. Židovské ženy měly navíc přikázáno obouvat boty rozdílných barev (většinou černou na jedné noze a červenou na druhé). Tato doba zapříčinila rozsáhlou židovskou migraci po celém islámském světě.⁵⁵

Roku 1258 učinil mongolský nájezd na Baghdád konec abbásovskému chalífátu. Dobyté území bylo zahrnuto do Mongolské říše jako jeden z jejích čtyř chanátů – Ílchanát. Mongolové považovali *dhimmi* za rovnocenné

⁵² Jejich vláda začíná roku 632 chalífou Abú Bakrem a končí Alím ibn Abí Tálíb r. 661

⁵³ Osmý umajjovský chalífa Umar ibn Abd al-Azíz (717-720 n.l.) byl zodpovědný za zpřísnění těchto zákonů

⁵⁴ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 177

⁵⁵ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 224-225

občany, a někteří z ílchánských vládařů dokonce upřednostňovali Židy v administrativních pozicích. Příznivá situace se však obrátila k horšímu poté, co Ílcháni začali konvertovat k islámu.

Když se na scéně ve čtrnáctém století objevil dobyvatel Timur Lenk (Tamerlán), uvedl se do íránské historie zpočátku zejména pleněním měst a likvidací obyvatelstva bez rozdílu. Legenda praví, že si svou chromou nohu zmrzačil pádem z koně, který se vyplašil hlasitou modlitbou na Jom Kippur, když projížděl židovskou čtvrtí. Poté, co Timur seznal příčinu svého pádu, nařídil povraždění modlících se Židů.

Faktem zůstává, že Timur, proslulý svým zájmem o architekturu a umění, nechal do svého sídelního města Samarqand přivést mnoho zručných řemeslníků a umělců ze všech koutů své rozsáhlé říše, mezi nimiž byl i nezanedbatelný počet Židů.

Timurova vláda se nesla spíše ve znamení spolupráce a jako důsledek jeho náboženské tolerance se židovská populace v jeho říši velmi významně rozrostla. Timur sice Židům za dobu své vlády neposkytoval zvláštní výhody, ale zároveň nikdy nevydal žádný protižidovský zákon či diskriminační nařízení.⁵⁶

1.2.1 Safíjovci a vrchol represí

S nástupem safíjovské dynastie roku 1501 nastal velice důležitý předěl v celé íránské historii, neboť šíitští Safíjovci prohlásili š'ru za státní náboženství, čímž předurčili další osud Židů a jiných náboženských menšin.

Do určité míry se zde nabízí i jistá paralela se Sásánovci a jejich uvedením zoroastrismu jakožto oficiální náboženské doktríny, nicméně

⁵⁶ Shterenhis, Michael. *Tamerlane and the Jews*. London 2002, s. 54-69

v oblasti perzekucí a diskriminačních opatření namířených na Židy za Safijovci značně zaostávali.

Šířitský islám přikládal velký význam otázce rituální čistoty, a Židé, spolu s jinými nemuslimy byli považováni za nečisté (*nadžis*).

Téměř celé safijovské období bylo poznamenáno drancováním, křivdou a útlakem. Nejen, že Židé byli nuceni nosit na veřejnosti odlišné, zesměšňující oblečení a pokrývky hlavy, ale rovněž docházelo k pálení hebrejských knih a pronásledování vyznavačů judaismu. Ten byl v této době v Íránu na pokraji vymizení. Objevily se nucené konverze k islámu, které ovšem ve výsledku neznamenal více, než dvojí praktikování náboženství – islámu na veřejnosti a judaismu v soukromí.⁵⁷

Nedílnou součástí íránského státního aparátu sídlícího v Isfahánu, jakožto hlavním městě, byl správní úřad pro daně nemuslimů, zodpovědný za včasné vybírání džizje. Zaměstnanost Židů byla na velice nízké úrovni, čímž se zhoršila jejich sociální situace a stále více z nich se potýkalo s bídou.⁵⁸

S nucenými konverzemi⁵⁹ souviselo i dědické právo, jež určovalo majetkové vypořádání po smrti Žida. Pokud tento zemřel, a zůstali po něm k islámu konvertovaní příbuzní (stačil i jeden), připadl jim celý majetek zemřelého. Tento zákon zůstal v platnosti až do konce devatenáctého století a způsobil mezi židovskými rodinami mnoho zlé krve a rozkolů.

Počátek panování šáha Abbáse I. Velikého (1587–1629) byl pro židovskou komunitu relativně příznivý. Židům se dařilo po celém Íránu a začali se usazovat v novém hlavním městě Isfahánu. Ke konci své vlády však Abbás svůj postoj změnil. Na základě různých klevet uvěřil tomu, že

⁵⁷ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 270

⁵⁸ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 271

⁵⁹ Takto násilně konvertovaní Židé, v soukromí však praktikující judaismus, se označovali *anusim*

Židé používají k jeho očarování kabalistické knihy, které proto nechal, spolu s ostatními hebrejskými knihami, shromáždit a zničit.⁶⁰

Rovněž uplatňoval velmi striktní pravidla pro oblékání – muži nesměli nosit stejné pokrývky hlavy jako muslimové, a výslovně jim bylo zakázáno nosit turban. Židovské ženy byly povinny přišívat si na spodek svých čádorů dostatečné množství zvonků, a tím varovat muslimy o svém příchodu.⁶¹

Šáh Abbás a šíitské duchovenstvo stáli za dohodou ponechávající Židům sedmdesát let na to, aby je zachránil Mesiáš. Pokud by se tak nestalo, po uplynutí této doby museli přijmout islám nebo být zabiti.

Shodou okolností se právě po oněch sedmdesáti vyměřených letech objevil heretik Šabtaj Cvi, prohlášený za Mesiáše,⁶² čímž (nejen) v iránských Židech vyvolal jiskru naděje, která ale po jeho nucené konverzi k islámu rychle pohasla.⁶³

Šáh Abbás II. (1642-1667), do jehož doby panování spadalo vypršení oné sedmdesátileté lhůty, tedy nařídil konverzi všech Židů, která začala v Isfahánu. Byl to ale šáhův velký vezír Mohammed Beg, který byl zodpovědný za většinu protižidovsky zaměřených opatření té doby.

SCHACH ABAS PERSARVM REX

*Majestete Cyro nocturne, Scythique Darío:
Turca tūm nocturne sed Scythia celsit ABAS.*

Šáh Abbás I. Veliký (obr. 4)

⁶⁰ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 283

⁶¹ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 178

⁶² Narodil se r. 1626 v turecké Smyně a jeho hnutí se stalo významným mystickým mesianistickým hnutím v rámci židovství. Pod tlakem tureckých úřadů později konvertoval k islámu.

⁶³ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 284-287

Roku 1658 Mohammad Beg nařídil noční deportaci všech Židů z Isfahánu a jeho okolí. Měl v úmyslu obrátit je na islám, k čemuž použil věznění i mučení. Takto se mu podařilo konvertovat 150 Židů během jednoho měsíce, a protože se tato metoda osvědčila, začal ji uplatňovat i v dalších městech.⁶⁴

Za vlády Abbáse II. vyvrcholila i diskriminační opatření na oděvech židovských občanů. Kromě povinné značky (tentokrát červené) Židům nebylo dovoleno nosit dlouhé ponožky ani k sobě ladící boty. Židovské ženy si nesměly zakrývat obličej (nezakrytý obličej byl v té době znakem uvolněných mravů) a musely nosit dvoubarevný čádor (černý měly zapovězený). Židovští muži se museli oblékat do zeleného nebo červeného oblečení a místo šerpy kolem pasu nosit provaz.⁶⁵

Restrikce namířené na Židy dosáhly vrcholu a zdokonalily tak stovky let existující šurút. V drtivé většině vycházely z představy o rituální nečistotě Židů a obraně vůči ní. Kromě nařízení o oblékání byly tedy přijaty i další zákony předepisující a upravující chování Židů v různých situacích. Židům se tak například zakazovalo nakupovat na bazaru, zvýšit hlas na muslima, jezdit na bílých oslech, zastříhávat si vousy nůžkami, otevírat obchody v městských ulicích, kupovat čerstvé ovoce, malovat pokoje na bílo, stavět honosné domy, vstupovat do muslimských obchodů a dotýkat se tam zboží (to platilo zejména o pekařství). Naopak Židé byli povinni sklopit hlavu při oslovení muslima, žít jen v určitých čtvrtích, nevycházet z domu po západu slunce či věšet hadr přes dveře nebo brány židovských stavení. Jejich přísaha u soudu se nebyla dovolena a svatby musely proběhnout v tajnosti. Všechny zmíněné restrikce a násilné konverze se podepsaly na velkém odlivu tehdejší židovské populace z Íránu, především do Osmanské říše.⁶⁶

Z hlediska ekonomického státní pokladně konverze Židů příliš nesvědčily, neboť se tím připravovala o příjmy z džizje. Z tohoto důvodu

⁶⁴ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 288-290
Dále též: *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 65-67

⁶⁵ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 178

⁶⁶ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 293-295

bylo roku 1661 mnoha Židům umožněno navrátit se k judaismu, ovšem za předpokladu uplatňování výše uvedených diskriminačních opatření.⁶⁷

Poslední safíjovské roky poznamenal úpadek a oslabení moci, které ve třicátých letech osmnáctého století vyústilo k převzetí kontroly nad zemí Afšárovcem Nádir Qulí Begem, později známým jako Nádir Šáh.

Nádir Šáh byl nábožensky mnohem tolerantnější než jeho safíjovští předchůdci. Snažil se omezovat vliv ší'itského kléru v politice a za jeho vlády se protižidovské nálady významně uklidnily. Ve snaze pozvednout hospodářskou úroveň Mašhadu přestěhoval v polovině osmnáctého století do tohoto města několik desítek qazvínských židovských rodin, které se měly podílet na jeho ekonomickém rozvoji.⁶⁸

Centrem židovského náboženského vzdělání se stal Kášán, kde se angažovali učitelé z Jeruzaléma. Došlo i k otevření několika synagog. Roku 1740 Nádir Šáh nařídil překlad čtyř posvátných knih do perštiny: Tóry, Žalmů, Nového zákona a Koránu, z nichž prvními dva byli pověřeni židovští učenci z Isfahánu.⁶⁹

Během následujícího krátkého zandovského období se tato příznivá situace zvlášť neměnila. Zlom nastal až ke konci osmnáctého století s nástupem qádžárovské dynastie.

⁶⁷ RECKNAGEL, Charles, GORGIN, Azam. *The History Of Jews In Persia/Iran* [online]. Washington, Radio Free Europe/Radio Liberty, 2004 [cit. 2007-11-20]. Dostupný z WWW: <http://www.parstimes.com/history/jews_persia.html>.

⁶⁸ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s.118

⁶⁹ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 361

2 Počátky moderního Íránu: Qádžárovská dynastie

Turečtí Qádžarovci nastoupili na íránský trůn roku 1794 a vládli do počátku dvacátého století. Stejně jako Safíjovci byli i oni ší'ité, a tento fakt také určoval jejich postoj vůči Židům.

Zakladatel dynastie Ághá Mohammad Chán se údajně dostal k moci díky Hadží Qavámovi, jenž měl židovské předky.⁷⁰ Svým smýšlením se Ághá Mohammad Chán blížil nejvíce právě Safíjovcům a jejich představě o *nadžisu*, rituální židovské nečistotě.

Celé qádžárovské období bylo poznamenáno silným vlivem mulláhů, islámských (š'itských) duchovních, kterým panovníci dávali velkou volnost, což v důsledku způsobilo ono navrácení protižidovských nálad, které se začaly mírnit až za vlády Náseroddína Šáha ke konci devatenáctého století.

Existují pouze kusé zmínky zachycující situaci Židů v počátcích qádžárovské vlády a tyto jsou zachovány téměř výhradně v ústním podání.⁷¹ Z nich je však patrné, že se íránským Židům té doby v určitých ohledech dařilo ještě hůře než za Safíjovců.

Koncem devatenáctého století se v Íránu nacházelo zhruba padesát tisíc Židů, kteří obývali spíše velká města jako Teherán, Isfahán, Hamadán, Šíráz a Kermánšáh. Živili se zejména obchodem a financemi, v menších obcích fungovali jako lichváři, malí obchodníci s textilem, klenoty, kořením a léky. Někteří se začali věnovat i obchodu s alkoholem a vínem (pro muslimy nečistým).⁷²

Qádžárovská éra nebyla poznamenána pouze (nucenými) konverzemi k islámu, ale také k jiným náboženským směrům. Podmínky nesvobody a

⁷⁰ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 139

⁷¹ Např. obyvatelé židovské vsi Zafre (mezi Isfahánem a Jazdem) byli donuceni ke konverzi a jejich synagoga byla přeměněna na mešitu. Totéž se událo v jiné vesnici mezi Qazvínem a Isfahánem.

⁷² *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 139-140

nouze vytvořily velmi vhodný základ pro proselytizační snahy různých křesťanských misionářů přicházejících do Íránu z Evropy. Nicméně nejatraktivnějším se jevílo nové náboženství – bábismus. Bylo jistě pro Židy oné doby přitažlivé, že učení Bába odmítalo myšlenku o jejich nečistotě a zapovídalo násilí.⁷³

Židovská komunita tehdy trpěla pod státním útlakem, což v důsledku způsobovalo značné oslabení náboženského vědomí a ztrátu vlastních náboženských hodnot. Vytrácela se znalost hebrejštiny a povědomí o základních principech judaismu. Toto vše způsobilo velice snadné získávání nových bábistů právě mezi Židy, kteří doufali, že se jejich postavení zlepší. Také mnoho nucených konvertitů k islámu později přijalo bábistické učení.

Po smrti Ághá Mohammad Chána nastoupil na qádžárovský trůn Fath Alí Šáh,⁷⁴ za jehož vlády se situace Židů v Íránu nijak nezlepšila, spíše naopak, přestože jeho slavný harém zahrnoval i vybrané židovské dívky a chlapce. Záznamy (Násich al-tawárich)⁷⁵ jeho žen a eunuchů dokazují, že pojal dokonce několik židovských žen: Marjam Chánom (žena číslo 9), Hadžijeh Nabát Chánom (č. 73), Chadíža Chánom (č. 76), Šírín Chánom (č.89), Šahrbanú Chánom (č.94), Ma'súme Chánom

Fath Alí Šáh (obr.5)

⁷³ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 392

⁷⁴ Fath Alí Šáh, druhý qádžárovský panovník, vládl v letech 1797-1834. Je znám pro velký počet žen (158) a dětí (260)

⁷⁵ Dokumentace historie qádžárovské dynastie; viz: Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 384

(č.102), Kúček Chánom (č.126) a Chadídža Chánom (č.156). Jeho devátá žena Marjam byla prý bezkonkurenčně nejkrásnější z celého harému.

Židé byli pověřeni nočním hlídáním městských bran a kromě džizje odváděli i každoroční poplatek ve zlatě. Ten pro ně znamenal v časech nouze velkou zátež a byl později zrušen až šťastnou náhodou.⁷⁶

V časech qádžárovských se v Íránu objevovalo mnoho cestovatelů ze zahraničí, často židovského původu, kteří dokumentovali a popisovali události, jež v Íránu zažili. Mezi přední z nich patří J.J.Benjamin a d'Beth Hillel. J.J. Benjamin se při své íránské cestě během panování Fath Alí Šáha dozvěděl o židovském vezírovi Ismá'ílu Isfaháním, který byl pro svou věrnost a oddanost králi dosazen do funkce prvního ministra v zemi.⁷⁷

K době panování Fath Alí Šáha se váže i jedna výjimečná konverze, jejíž negativní dopad se naplno

projevil až o několik let později. Protože počet dobrovolných konverzí byl celkem zanedbatelný, vyniká mezi nimi případ konvertity Mohammada Rezy (původně mullah Ághá Bábá), jenž sepsal knihu, která měla za cíl vyvrátit judaismus a poukázat na židovské chyby citacemi z Tóry a knih izraelských

Úvodní strana Radd al-Jahúd (obr.6)

⁷⁶ Židovský kupec Eliša Širází přijel prodávat své zboží do královského paláce Fath Alí Šáha, kde se vesele bavil s ženami. Fath Alí tuto scénu spatřil a zavolal si ho k výslechu se zřejmým záměrem dát ho popravit. Posléze ale zjistil, že proti němu nemá nic a vyzval ho, aby o něco požádal. Eliša tedy žádal o dovolení dodávat ročně místo několika mithqálů zlata do paláce určité množství hedvábných nití, s čímž král souhlasil. (viz Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 389)

⁷⁷ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 401-403

proroků. Přestože kniha nazvaná *Manqul al-Reza ja radd al-Jahúd* byla publikována až po autorově smrti (a nestačila tak přiživit plamen tehdy intenzivně hořícího antisemitismu), íránskou židovskou komunitu tato událost bolestně zasáhla a vyvolala obavy z dalšího rozpoutání antisemitských nálad.⁷⁸

2.1 Nucené konverze a lokální nepokoje

Násilné konverze provázely íránskou židovskou komunitu dlouhá léta. V naprosté většině případů si Židé však zachovali svou víru a jako muslimové vystupovali jen zdánlivě.

Za Qádžárovců dosáhly tyto konverze podobné intenzity jako za Safíjovců a tak došlo k několika brutálním incidentům, které si vyžádaly mnoho obětí na životech a zapříčinily odliv židovského obyvatelstva z postižených oblastí. První z nich se odehrál za panování Fath Alí Šáha roku 1830 v Tabrízu a další, zřejmě nejznámější, o několik let později v Mašhadu, za vlády Mohammada Šáha.

Masakr tabrízských Židů roku 1830 byl způsoben záměrně křivým obviněním židovského obchodníka z vraždy muslimského chlapce.⁷⁹ Nedošlo k žádnému soudu a obvinění bylo jednoznačně přijato, čímž se rozpoutala vlna násilí vůči tamnímu židovskému ghettu. Byli vražděni lidé bez rodílu pohlaví a věku, napichováni na kopí a sekáni na kusy. Ještě dlouhé roky poté se v Tabrízu žádní Židé neusadili. Tabrízské události vyvolaly vlnu jim podobných útoků i v dalších částech Ázerbájdžánu a stejný osud jako tabrízské Židy potkal i jejich soukmenovce v Ardabílu a Zandžánu, kde nezůstal vůbec nikdo. Přeživší většinou utekli na Kavkaz,

⁷⁸ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 386.

⁷⁹ Tento židovský obchodník získal velké uznání mezi muslimy a jeho obchodní úspěch vyvolal závist u křesťanského úředníka, který zinscenoval vraždu dítěte z prominentní muslimské rodiny a posléze z této vraždy dotyčného Žida obvinil.

neboť s místní populací byli jazykově spřízněni. Nehovořili totiž persky, nýbrž turecky. Ještě týž rok došlo k masovým konverzím i v Šírázu.⁸⁰

2.1.1 Alláhdád: incident v Mašhadu

Nástupem Mohammada Šáha Qádžára⁸¹ nedošlo k žádným změnám v postavení židovských obyvatel a perzekuční politika, která nabrala na intenzitě za vlády Fath Alího zůstala v podstatě stejná.

Roku 1839 došlo v Mašhadu k druhému největšímu incidentu ve jménu konverzí.⁸²

Skupina fanatiků zaútočila na židovskou čtvrť, zapálila synagógy, svitky Tóry a zabila na padesát Židů. Incident byl opět vyvolán účelově⁸³ a pustošení zastavili až duchovní, kteří výtržníkům slíbili, že nařídí konverzi všech Židů, k čemuž také následující den došlo. Tím byla sice odvrácena naprostá destrukce židovské čtvrti a jejích obyvatel, ale zároveň to fakticky ukončilo (oficiální) existenci mašhadské židovské komunity, která čítala 2.400 osob. Tito konvertovaní Židé vešli ve

Mohammad Šáh Qádžár
(obr.7)

⁸⁰ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 426-430

⁸¹ Vládl v letech 1834 -1848.

⁸² *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 117-136

⁸³ Incident vyvolala následující událost: židovská žena s poraněnou rukou dostala od místního léčitele radu zabít psa a nemocnou ruku namočit v jeho krvi. Její muž z lítosti k psovi toto nedokázal a požádal o pomoc kolemjdoucího muslima. Oba muži se pohádali o částku za zabití psa. Muslim viděl, že nedostane tolik, kolik by chtěl, opustil dům a začal svolávat muslimy k útoku na Židy kvůli obětování psa.

známost jako *džadíd al-islám* (noví v islámu), nebo zkráceně *džadídí*. Jejich jména se změnila z hebrejských na muslimská a místní mudžtahid pojmenoval ten den Alláhdád.⁸⁴

Události v Mašhadu se vymykaly víceméně zaběhlému stereotypu, kdy v jiných městech byla Židům po nucené konverzi dána eventuálně možnost vrátit se k judaismu, což se v případě Mašhadu nikdy nestalo. Alláhdád byl navíc historicky poslední nucenou konverzí, která zasáhla celé město.

Po této události započala velká migrace. Židé utíkali z Mašhadu do Herátu a dalších afghánských měst, dále do Samarqandu, Bucháry, někteří až do Bombaje, Londýna či Jeruzaléma, který se ukázal jako nejlepší volba pro mašhadské Židy, kteří si tam dokonce postavili dvě synagogy. Jejich migrace do Jeruzaléma ještě nějakou dobu pokračovala a dosáhla vrcholu založením Státu Izrael.⁸⁵

Džadídí, jež Mašhad neopustili, se potýkali s náročným zvládnutím duality svých životů, neboť všichni zůstali v soukromí svých domovů věrni judaismu, který tím udržovali naživu. Jejich předstírání oddanosti islámu šlo dokonce tak daleko, že se někteří nerozpakovali absolvovat i pouť do Mekky, z níž se ovšem vraceli oklikou přes Jeruzalém, kde se pomodlili u Zdi nářků a teprve potom pokračovali domů.⁸⁶

Tento dvojí život přinášel značná úskalí, neboť odpadlictví v islámu se trestá smrtí a tak byli *džadídí* velice podezřívaví vůči svému okolí, které na ně neustále zaměřovalo svou pozornost ve snaze přistihnout je při konání něčeho židovského. Rituální zabíjení zvířat probíhalo v noci a nastalá situace ovlivnila nejvíce právě pravidla pro přikázané stravování, která byli *džadídí* nuceni porušit například konzumací nekošer jídel na veřejnosti, aby tím potvrdili úplné zavrnutí judaismu.

Dalším problémem se staly svatby. Židovské rodiny, ve snaze předejít nabídkám k sňatku od muslimů, začaly své dcery velice brzy vdávat do

⁸⁴ „Daný Bohem“ Židům (Bůh jim dal dar v podobě konverze k islámu a rovněž muslimům, kteří se mohli těšit z toho, že Židy uvedli do světa islámu). Druhý význam může také být „Boží spravedlnost“.

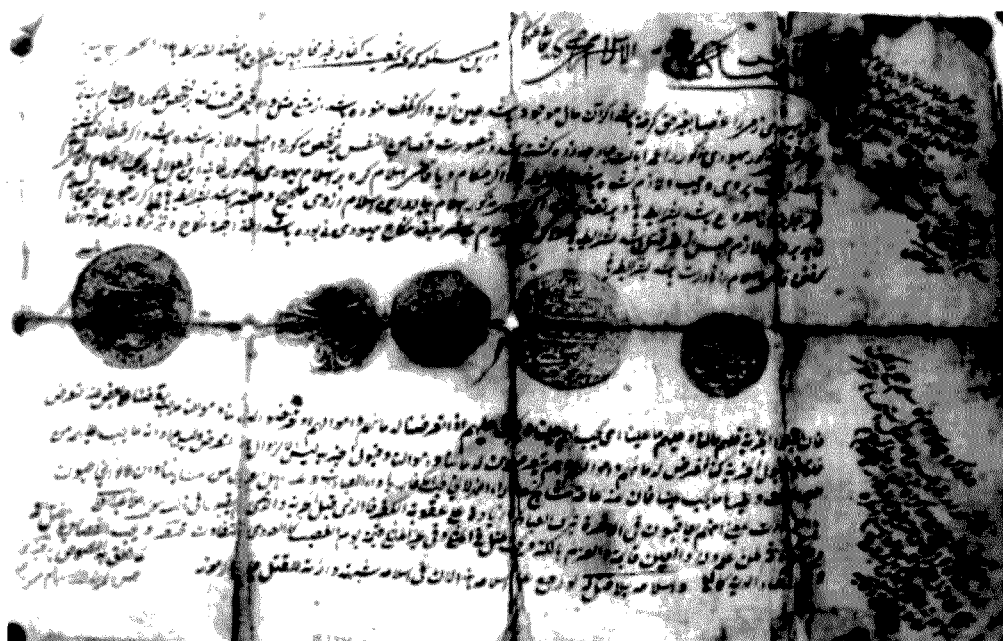
⁸⁵ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 430-431

⁸⁶ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 131

rodin jiných *džadídí*. Samotný svatební akt měl rovněž dvě podoby – veřejnou muslimskou a soukromou židovskou. Obdobná situace byla s pohřby – tělo zemřelého se doma připravilo podle židovského rituálu a během denního truchlení se přednášely muslimské modlitby. Avšak v noci probíhalo truchlení po židovsku.

Po Alláhdádu neměli Židé v Mašhadu žádnou vzdělávací instituci. Tento stav trval několik desetiletí, než byla založena tajná škola, kde se chlapci starší jedenácti let mohli učit Tóru.

Když později přišla Alliance Israélite Universelle s návrhem otevřít jednu ze svých škol v Mašhadu, místní komunita to odmítla kvůli obavám ze svého odhalení. Tím se však odsoudila se do pozice nejméně vzdělané židovské komunity v celém Íránu.

Výnos z roku 1842, vydaný ve prospěch Židů (obr.8)

Navzdory těmto událostem došlo v Teheránu v oné době k vydání několik fatew sepsaných vysokými muslimskými duchovními hodnostáři, které se týkaly ochrany Židů. Mezi tyto fatwy patřil i dokument vydaný v Teheránu roku 1842, podepsaný pěti mudžtahidy, příznávající Židům

určitá práva, který ale nikdy nebyl představen veřejnosti a oficiálně uveden v platnost.⁸⁷

2.2 Vláda Násir-od-Dín Šáha

Nástup Nasir-od-Dín Šáha⁸⁸ na trůn byl předzvěstí mírného zlepšování situace iránských Židů. Nejvýznamnější počín, kterým Násir-od-Dín prospěl „svým“ Židům, bylo povolení vystavět po celém Íránu školy Alliance Israélite Universelle, díky nimž získalo mnoho židovských dětí kvalitní vzdělání.

Přesto i jeho dobu poznamenaly krvavé nepokoje a zavádění restriktivních zákonů.

Roku 1866 došlo v Bárforúši k dalším nuceným konverzím, a jen díky intervencím francouzského a britského ambasadora se místní Židé mohli vrátit k judaismu. Dav tehdy zabil osmnáct Židů a dva zaživa upálil.

Násir-od-Dín byl společně s pozdějším premiérem Amír Kabírem velkým přívržencem

Násir-od-Dín Šáh (obr.9)

⁸⁷ V dokumentu se sděluje toto: Pokud se muslim zmocní majetku Žida a tento majetek je neporušený, musí jej vrátit, pokud je poškozený, musí navrátit jeho ekvivalent. Pokud muslim zabije Žida, pak musí zaplatit svým životem, pokud zabití bylo neúmyslné či zapříčiněno nehodou, pak je za určitých podmínek ospravedlněn. A pokud Žid, který konvertoval k islámu přeje si navrátit ke svému bývalému náboženství, nesmí být zabit, ale spíše uvězněn a zaplatit pokutu. Islámský soud nesmí po Židově smrti nárokovat jeho majetek (viz: Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 390-391)

⁸⁸ Vládl v letech 1848 - 1896 a byl nejdéle vládnoucím panovníkem v historii Íránu

reformem. Chystaly se změny v oblasti fiskální i právní. Mnoho Židů se tedy k Násir-od-Dínovi začalo upínat v očekávání, že se reformami zlepší i jejich situace.

Ke konci devatenáctého století však ulamá uzákonili více než padesát druhů restrikcí, jež byla židovská komunita povinna dodržovat. Opět se jednalo o zdokonalené šurút, vytvořené v minulosti umajjovským chalífou Umarem, ovšem s vylepšením inspirovaným evropským antisemitismem.

Restrikce se dělily do několika skupin. První z nich nadřazovala muslimy ve sféře obchodu a práva (Židé podle nařízení v této skupině museli platit džizju, neměli právo otevírat obchody na bazáru, směli se angažovat v obchodě s muslimy a kupovat od nich zboží, zatímco muslimům od Židů nakupovat dovoleno nebylo, nesměli vypovídat v právních záležitostech a nebyli právně chráněni v případě trestných činů. Muslim, který zabil Žida, se mohl vyhnout postihu zaplacením pokuty).

Druhá skupina se týkala konverzí k islámu, které židovské konvertity zvýhodňovaly po stránce materiální a přinášely jim užitek (dle těchto nařízení židovští muži, konvertující k islámu, měli právo na veškeré rodinné dědictví a beztrestné zanechání jiných rodinných příslušníků v nouzi. Dále, pokud muslim násilně zaútočil na Žida, tento se sám mohl zachránit před smrtí jen konverzí k islámu).

Další skupina reflektuje přímo šířitské zájmy a problematiku rituální čistoty a znečištění (Židé měli zakázáno chodit po ulicích za deště, protože voda a vlhko by přeneslo jejich nečistotu na okolí, a stejné opatření se týkalo teplého počasí, kdy byl přenašečem nečistoty pot. Nesměli chodit prostředkem cesty a vstupovat do muslimského domu či obchodu).

Poslední skupina upravovala odlišení Židů od ostatních, neboť fyzické rozdíly nebyly patrné. Pro rozlišení Židů od zbytku populace byly tedy přijaty zvláštní zákony upravující oblečení a jejich obecné vzezření; další zákon se týkal životních podmínek židovské komunity (židovští občané byli nuceni obývat mahalle,⁸⁹ stropy jejich domů musely být snižené, dveře malé a

⁸⁹ Ghetto

stěny nesměly být bílé. Také jim nebylo dovoleno stavět nové synagogy nebo budovat krásná obydlí).

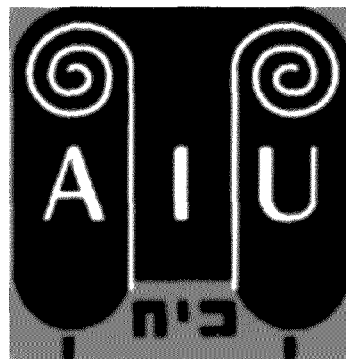
Některé další zákony regulovaly i jejich pohyb (zákaz vstupu do města po západu slunce či předjetí muslima na cestě, ani za předpokladu, že Žid jel na oslu a muslim šel pěšky. Židům nebylo dovoleno jezdit na koních či bílých oslech).

Upraveno bylo i právo promluvit: Žid nemohl k muslimům mluvit nahlas, pokud bylo Židovi od muslima spíláno, musel mlčet. Židovské svatby mohly probíhat jen v tajnosti a Židé se nesměli nahlas modlit ani zpívat.

Poslední zákony se týkaly dietní praxe a určovaly způsob uchovávání košer masa, která podle nich muselo být skryto před zraky muslimů. Žid, který se napil vína měl zapovězeno objevit se na ulici, pokud ano, mohl být okamžitě a beztrestně zabit.⁹⁰

2.2.1 Alliance Israélite Universelle v Íránu

Roku 1860 se v Paříži pod záštitou politika židovského původu Adolpha Crémieux zformovala mezinárodní židovská organizace Alliance Israélite Universelle (AIU), jejíž vznik byl iniciován především tzv. damašským incidentem.⁹¹ AIU si kladla za úkol chránit Židy,

Logo AIU (obr. 10)

⁹⁰ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews.* Philadelphia 2002, s. 147-149

Tato restriktivní opatření zcela vymizela až za vlády Rezy Šáha Pahlavího, tedy ve dvacátých a třicátých letech 20. století.

⁹¹ Roku 1840 zmizel v syrském Damašku františkánský mnich, otec Thomas se svým řeckým sluhou. Nepřátelé Židů roznesli pomluvy, že se jistě jedná o únos, za kterým stojí Židé, kteří mnicha zabil, aby jeho krev použili pro své náboženské rituály, neboť údajná vražda se měla uskutečnit v době Pesachu. Tyto fámy rozněcoval především francouzský konzul Ratti Menton. Na základě tohoto obvinění začalo v Sýrii protižidovské tažení, na jehož konci bylo vyšetřování a umučení několika Židů. Následovaly další nepokoje, únosy židovských dětí a útoky na židovské komunity po celém Středním východě. A. Crémieux a Moses Montefiore ustavili radu, která zaměřila do Egypta setkat se s Muhammadem Alím správcem Egypta, a přesvědčit ho, že vznesená obvinění jsou naprosto nepodložená.

jejich zájmy a lidská práva v jakékoliv zemi na světě a své cíle formulovala třemi hlavními body:

- 1) zasazovat se za emancipaci a pokrok Židů
- 2) efektivně pomáhat Židům žijícím v antisemitském prostředí
- 3) propagovat své cíle prostřednictvím publikační činnosti

Vize židovské emancipace z perspektivy AIU sestávala zejména ze vzdělávání židovských komunit po celém světě, které by ovšem zůstávaly loajální vůči rodné zemi a národům v ní žijícím a harmonizovali vztahy se svými jinověrnými krajaný.⁹²

Adolphe Crémieux
(obr.11)

AIU předepisovala nejen formální vzdělávání uvnitř židovských komunit v různých zemích světa, nýbrž také podporovala přijímání moderních evropských společenských zvyklostí a oslovovaly ji sekulární a liberální ideje francouzské revoluce. Koncem devatenáctého století AIU již provozovala desítky moderních škol po celé Evropě, Balkáně, Osmanské říši, Egyptě a Severní Africe. AIU vystupovala rovněž jménem mnoha židovských komunit během různých antisemitských období, čímž získala kromě uznání i mnoho cenných zkušeností a diplomatických poznatků, které později zúročila při svých expanzivních aktivitách.⁹³

Židovské vzdělání v Íránu, které se odehrávalo v domech rabínů, bylo v té době jen výsadou chlapců a omezovalo se výhradně na studium hebrejštiny, Tóry a modliteb. Obecně lze říci, že íránští Židé byli negramotní

⁹² *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews.* Philadelphia 2002, s. 200

⁹³ *Tamtéž,* s. 201

v perštině i perském písmu a texty zaznamenávali judeo-persky, tj. zjednodušeně řečeno hebrejským písmem zapsanou perštinou. Někteří z nich se učili od svých otců nebo obchodníků tradiční íránský systém zapisování a účetnictví. V posledních letech devatenáctého století se v Íránu otevřelo několik moderních škol, které ale nebyly Židům přístupné.⁹⁴

První osobou, která AIU ve Francii informovala o špatné situaci íránských Židů, byl dr. Jakob Eduard Polak, soukromý lékař Násir-od-Dína, původem z Čech.⁹⁵

AIU poprvé diskutovala stav věcí v Íránu na své ústřední schůzi v únoru 1866. Této schůzi předcházely krvavé události v Bárforúši, které Adolphe Crémiuex se znepokojením zmiňoval. Následovala rozsáhlá informační kampaň prostřednictvím Bulletinu AIU, jejímž výsledkem bylo mimo jiné odsouzení pachatelů násilností v Bárforúši, odškodnění místních Židů a možnost návratu k judaismu. Přesto se situace

Dr. Jakob Eduard Polak (obr.12)

příliš nelepšila a AIU se snažila působit na íránskou vládu prostřednictvím íránského zastupitele v Paříži. Avšak centrální íránská vláda neměla mnoho prostředků jak ovlivnit situaci v různých regionech země. AIU se tedy rozhodla vyslat své představitele k osobnímu setkání s Násir-od-Dín Šáhem.⁹⁶

⁹⁴ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 200

⁹⁵ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 452

⁹⁶ *Tamtéž*, s. 453- 456

Začátkem roku 1873, při příležitosti Násir-od-Dínovy cesty do Francie, dostal Adolphe Crémieux možnost se s šáhem osobně setkat a pokusit se tak získat jeho povolení k otevření škol AIU v Íránu.

12. července 1873, se tedy baron Rothschild a Adolphe Crémieux setkali s Násir-od-Dínem v Paříži.⁹⁷ Crémieux ve své řeči připomínal dobu Kýra II. a jeho příkladné zacházení s babylonskými Židy, srovnával Kýrovo období s Íránem qádžárovským a žádal šáha o povolení zlepšit podmínky iránských Židů zbudováním aliančních škol, jejichž provoz bude plně hradit AIU. Násir-od-Dín Šáh francouzsky odpověděl, že povolení uděluje a školy podpoří. Zároveň Crémieux vyzval, aby záležitost vyřídil s jeho vezírem. Další den opravdu došlo k podepsání smlouvy, která byla ihned vytištěna a rozeslána všem aliančním výborům.⁹⁸

Přestože k založení prvních škol došlo kvůli různým problémům až za vlády Mozaffar-od-Dín Šáha, toto setkání mělo v mnoha směrech pozitivní dopady. Násir-od-Dín Šáh přesunul odpovědnost za židovské záležitosti na ministerstvo zahraničních věcí a roku 1880 byl vydán edikt zakazující muslimským duchovním a soudcům vyvlastňování majetku po zemřelých Židech. V roce 1883 byly v Teheránu rovněž zrušeny některé protižidovské zákony.⁹⁹

⁹⁷ Násir-od-Dín Šáh si vedl ze svých cest zápisky. K této události si taktéž zábavnou formou poznamenal (....*“přišel i slavný Rothschild, rovněž žid, jenž je mimořádně bohatý a mluvil o iránských židech.....řekl jsem mu:bratře, mám 1000 kurur peněz. Nebylo by lepší, abys dal 80 kurur nějakému státu výměnou za provincii, kde bys shromáždil židy z celého světa? Mirumilovně bys jim vládl a oni by již více nebyli roztroušeni...srdečně jsme se zasmáli, ale on neodpověděl. Ujistil jsem ho, že budu chránit všechny cizí národnosti v Íránu...”*)

⁹⁸ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 456-457

⁹⁹ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 149-152

3 20. století: Židovská emancipace

Pozvolné zlepšování situace íránských Židů, patrné a započaté Násir-od-Dín Šáhem, pokračovalo i za Mozaffar-od-Dín Šáha, jehož období je charakterizováno výraznou expanzí škol AIU a počátkem Konstituční revoluce v Íránu, již se mnozí Židé aktivně a s nadšením účastnili v předtuše nových šancí na lepší život, a která skutečně v mnoha směrech přinesla velmi příznivé změny, které Židé vítali. Radikální obrat k lepšímu v jejich životech však přišel s nástupem Rezy Šáha Pahlavího k moci v polovině třicátých let dvacátého století a svého vrcholu dosáhl za vlády jeho syna, Mohammada Rezy.

3.1 Rozšíření vlivu Alliance Israélite Universelle

Alliance otevřela svou první íránskou školu v Teheránu 15. dubna 1898, během vlády Mozaffar-od-Dína,¹⁰⁰ který ji podpořil darem dvou tisíc túmánů.

Brzy poté došlo k založení dalších škol ve všech městech, kde se nacházely významné židovské komunity. Po Teheránu byla zřízena škola v Hamadánu roku 1900, po něm v Isfahánu roku 1901, Šírázu v roce 1903 a následovala další města jako Sanandadž, Nehávand, Kermánšáh, Borúžerd, Jazd a jako poslední Kášán, kde se škola otevřela v roce 1929.¹⁰¹

Krátce po svém vzniku se školy Alliance Israélite Universelle staly pro íránské Židy nejdůležitějšími komunitními centry. Konala se v nich různá společenská shromáždění a setkávání celé židovské komunity. Někdy byli

¹⁰⁰ Vládl v letech 1896-1907

¹⁰¹ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 466

na tato shromáždění zváni i muslimští náboženští představitelé, což mělo za následek postupné rozvíjení vřelých vztahů mezi Židy a muslimy v jednotlivých regionech, stejně jako rostoucí respekt vůči Židům. Tehdy začala AIU také jednat jako úřad pro řešení konfliktů a bránění násilnostem a protižidovským provokacím. Prostřednictvím tohoto úřadu, se silným napojením na ústřední íránskou vládu a francouzské a britské ambasády, zachránila AIU nespočet židovských životů a uspěla i v některých případech intervencí za odstranění ponižujícího označení na oblečení, které nahradila čestným odznakem Alliance, jež spíše než cokoli jiného získal svému nositeli na veřejnosti úctu.¹⁰²

Úspěchy AIU v Íránu nicméně nepřišly jednoduše. Alliance musela po celou dobu své existence zvládnat jak finanční, tak kulturní překážky, z nichž tou nejobtížnější byla skutečnost, že většina židovských rodin nebyla ochotna posílat své dcery do škol. Dívky se musely starat o domácnost i mladší sourozence, a očekávalo se, že se mezi devátým a třináctým rokem věku vdají.¹⁰³

Nadto bylo nepřijatelné, aby se dívky samy pohybovaly mimo dům. Alliance tedy přišla s mimoškolními aktivitami, jako byla například rozsáhlá práce pro komunitu, či uvádění divadelních her zesměšňujících tradiční dohodnuté sňatky. Postupem času dosáhla změny i

Škola AIU v Hamadánu (obr.13)

¹⁰² *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews.* Philadelphia 2002, s. 203

¹⁰³ *Tamtéž*

v této oblasti a během několika dalších let některé alianční školy přijímaly stejný počet chlapců i dívek.

Téměř polovina studentů z chudých rodin byla přijímána zdarma a dostávala roční příděl ošacení, bot a školních potřeb. Tito potřební byli podporováni z příspěvků místních obchodníků nebo z fondů židovské komunity. Finanční podporu dostávala AIU rovněž ze zahraničí, především od Židů baghdádských či evropských, a začala skupovat již existující nemovitosti nebo stavět své vlastní školy na jí zakoupených pozemcích.¹⁰⁴

Původně měla většina aliančních škol přilehlé, ale oddělené dívčí a chlapecké učebny. Menší školy byly buď smíšené nebo výhradně chlapecké.

AIU začínala nejprve se základními školami, které byly podle potřeby brzy rozšířeny na školy poskytující celé dvanáctileté studium. Od počátku nabízely školy AIU úplné francouzské i perské vzdělání ve všech oborech. Pro předměty vyučované v perštině Alliance přijímala muslimské učitele, čímž projevovala aktivní snahu prolomit sociální tabu a židovskou segregaci založenou na představě o rituální nečistotě Židů. Toto jednání AIU bylo prospěšné ze dvou hledisek: za prvé položilo základy pro muslimské nahlížení Židů coby normálních lidí, s nimiž lze být v kontaktu, a za druhé umožnilo židovským dětem rozšířit si obzory přesahující jejich omezenou komunitu a mahalle. AIU začala rovněž aplikovat svou politiku přijímání ne-Židů mezi své studenty, a tím dále pokračovat ve snahách usnadnit sociální asimilaci Židů do majoritní muslimské společnosti.¹⁰⁵

Školy AIU během svého působení získaly vynikající pověst nejlepšího vzdělávacího ústavu v Íránu, což způsobilo rostoucí zájem o studium nejen mezi Židy. Zhruba deset procent přijímaných studentů tvořili muslimové, Arméni, Asyřané a baháisté. Své děti do aliančních škol posílalo i mnoho

¹⁰⁴ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews.* Philadelphia 2002, s. 205-206

¹⁰⁵ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews.* Philadelphia 2002, s. 206

muslimských prominentů včetně představitelů vlády, mezi nimiž a rodinami židovských dětí se často vytvořilo celoživotní přátelské pouto.¹⁰⁶

První kritika přišla překvapivě z vlastních řad. Místní rabíni nebyli spokojeni se sekulární orientací AIU, již navíc vnímali jako svou konkurenci. Napadali výuku na aliančních školách, které podle nich ignorovaly tradiční judaismus. AIU, ve snaze zabránit vnitřním konfliktům v komunitě, rozšířila svou výuku o hebrejštinu a hodiny náboženství, ale ani tento krok však kritické hlasy zcela neutišil.

Různé evropské vlivy, modernismus a liberalismus, které ve finále vedly až ke Konstituční revoluci, byly jedním z nejnápadnějších faktorů, které přispěly k úspěchu AIU. Tyto vlivy se díky působení Alliance šířily všemi iránskými židovskými komunitami a silně je zasáhly. Zatímco v izolovanějších částech země proces uvádění modernizace trval o něco déle, ve velkých městech byli mladí Židé novými ideály přitahováni, neboť je vnímali jako cestu k pozvednutí svého sociálního postavení a možnost úniku před omezujícími tradicemi.¹⁰⁷

Po překonání všech počátečních obtíží musela AIU čelit další ideologické překážce, kterou se staly nové myšlenky sionismu na počátku dvacátého století. Mladým Židům moderní sionismus nabídl další alternativu, která byla ovšem v rozporu s aspiracemi Alliance na produkování loajálních židovských občanů, kteří by byli přínosem pro svou (iránskou) společnost.

V rámci mise AIU působily v Íránu stovky významných jedinců, bez jejichž přispění by vytyčených cílů bylo těžké dosáhnout. Mezi jinými to byl zakladatel první alianční školy v Teheránu, Joseph Cazès a jeden z posledních emisarů André Cuenca, který se stal později generálním ředitelem a mluvčím všech iránských škol AIU. Z místních osobností si

¹⁰⁶ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 206-207

¹⁰⁷ *Tamtéž*, s. 207

zaslouží zmínku modernistický rabín Menachem, jenž se podílel na oživení moderního židovského života a náboženství v Hamadánu a jeho okolí.¹⁰⁸

Celkový přínos, který měla AIU pro iránské Židy, byl značný. Díky své vytrvalé vzdělávací kampani jim dodala chybějící sebevědomí a sebeúctu, umožnila vystoupat výš po společenském žebříčku a postupně se začlenit do střední a vyšší třídy. Tento obrovský úspěch se dostavil během pouhých dvou generací. Také příležitostně nucené konverze k islámu, které se ještě občas objevily a dobrovolné konverze k bahásimu či křesťanství, se po příchodu AIU zcela zastavily a postupně vymizely. AIU měla rovněž vysoký podíl na eliminování pověrčivosti a různých mýtů mezi jí vzdělanými Židy a dokázala v nich roznítit dlouhotrvající zájem o historické a kulturní poznání.¹⁰⁹

3.2 Konstituční revoluce a její význam při iránské Židy

Ke konci období panování šáha Mozaffar-od-Dína počátkem dvacátého století v Íránu naplno propukly revoluční nálady. Plánovaná reforma státních financí, koloniální nadvláda Ruska a Velké Británie¹¹⁰ a starý feudální systém státní administrativy vyvolaly odpor mas, který se poprvé projevil během prosincové demonstrace roku 1905. Mozaffar-od-Dín pod tlakem souhlasil s přijetím ústavy a svoláním madžlisu¹¹¹, k čemuž došlo počátkem srpna 1906.

¹⁰⁸ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 212

¹⁰⁹ *Tamtéž*

¹¹⁰ Írán byl součástí tzv. Velké hry o vliv na Středním východě mezi Ruskem a Velkou Británií (the Great Game).

¹¹¹ Parlament

Za vlády nástupce Mozaffar-od-Dína Mohammada Alí Šáha¹¹² se situace přiostrčila, neboť nový šáh byl proruský člověk, zarytý odpůrce revolučních myšlenek a ústavy, ratifikované dříve Mozaffar-od-Dínem. V roce 1907 došlo z jeho iniciativy dokonce k rozpuštění madžlisu a zrušení ústavy, kterou nahlížel jako odporující šarí'e¹¹³ a madžlis nechal bombardovat.¹¹⁴ Parlament ale přesto téhož roku schválil ústavu, založenou na demokratických principech a omezující šáhův vliv a moc. Revoluce oficiálně skončila v prosinci 1911 za panování posledního Qádžárovce Ahmada Šáha.

Mezi aktivními bojovníky za revoluční myšlenku a změny starých pořádků bylo mnoho mladých Židů, kteří k ní upínali své naděje na lepší život. Shodou okolností se Írán nacházel na pokraji tohoto modernizačního a revolučního hnutí v době, kdy první generace mladých Židů dokončila své studium na aliančních školách. Tato jazykově vybavená mládež tak byla připravena naplno se zapojit do revolučních aktivit, které si žádaly vzdělané jedince se solidní znalostí evropské kultury.

Íránským Židům přinesly revoluční události a změny v systému uznání jejich práva na život. Byl přijat zákon přiznávající náboženským minoritám rovnoprávnost s jejich muslimskými spoluobčany (muži) a byl rovněž definován nový koncept národnosti, jež se nezakládal na náboženském přesvědčení.¹¹⁵ Výjimku tvořili pouze baháí. Podle nové ústavy dostaly všechny náboženské menšiny kromě baháí, tedy Židé, křesťané a zoroastriáni, právo na volbu jednoho kandidáta do parlamentu, čímž byla fakticky ukončena segregace náboženských minorit v Íránu.

¹¹² Šestý qádžárovský panovník, vládl v letech 1907-9.

¹¹³ Islámské právo

¹¹⁴ Útok na madžlis se uskutečnil s politickou i vojenskou podporou Ruska a Velké Británie.

¹¹⁵ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 483

Íránský parlament židovskou komunitu vyzval, aby si zvolila a vyslala svého představitele do madžlisu. Výběr kandidáta do prvního madžlisu se stal pro íránské Židy nesnadným úkolem. Nakonec byl jako první židovský představitel parlamentu zvolen Azízulláh Símání, jehož volba se později ukázala jako velmi špatné rozhodnutí. Símání nedokázal čelit faktu, že je mnohými členy madžlisu nahlížen nepřátelsky a téměř okamžitě rezignoval. Po něm

Sajjid Abdalláh Behbehání (obr. 14)

si íránští Židé vybrali za svého představitele velkého muslimského duchovního a bojovníka za ústavnost Sajjida Abdalláha Behbeháního, který v madžlisu hájil jejich práva.¹¹⁶

Ve světle revoluce si tak mnozí Židé uvědomili, že i mezi muslimy existuje skupina vysokých duchovních, jež se věnuje náboženským problémům zaměřeným na ochranu židovských práv a svým zájmem o přijetí ústavy se tak snaží zajistit svobody pro všechny Íránce, včetně Židů. V této souvislosti si zaslouží bezesporu pozornost duchovní Sajjid Džamál ad-Dín Vá'iz Isfahání.¹¹⁷

¹¹⁶ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 491

¹¹⁷ Tento duchovní byl otcem slavného íránskému autora Sajjida Mohammada Alí Džamálzáde. Později byl na objednávku Mohammada Alí Šáha zavražděn.

Byl to on, kdo se vydal jednu sobotu oněch revolučních dnů do židovského ghetta v Teheránu navštívit synagogu Hadaš a informovat přítomné Židy o jejich čerstvě nabytých právech.¹¹⁸

Různé revoluční skupiny a organizace však stále měly své odpůrce mezi zastánci starých pořádků a islámské zákonnosti, za kterými stál Mohammad Alí Šáh. Jednoho dne Mohammad vyslal několik oddaných mulláhů do židovského ghetta, aby požádali teheránského rabína o veřejnou židovskou podporu na protiústavních demonstracích. Rabbi Mullah Abraham Ághá Bábá se tím ocitl ve

velice ožehavé situaci. Bylo zřejmé, že za těmito vyslanci stojí Mohammad Alí Šáh a jejich žádost tak nebude snadné odmítnout. Požádal je tedy o jeden den na přípravu demonstrace a mezitím tajně vyslal dva židovské mládence do madžlisu, aby se poradili, jak se v nastalé situaci zachovat. Představitelé shromáždění se shodli na tom, že bude nejlepší požadavku vyhovět z obav před vyvoláním protižidovských nepokojů. Druhý den tak Židé v čele s rabínem Abrahamem pochodovali se skupinou monarchistů v ulicích a skandovali protiústavní hesla.¹¹⁹

Osvobození Teheránu a sesazení Mohammada Šáha v roce 1909 vyvolalo velkou vlnu nadšení a revoluční skupiny slavily přímo před parlamentem. Židé se těchto oslav rovněž účastnili, neboť tušili, že touto

*Sajjid Džamál ad-Dín Vá'iz Isfahání
(obr. 15)*

¹¹⁸ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 484

¹¹⁹ Tamtéž, s. 484-485

chvilí začíná jejich skutečná emancipace. Žádný Žid už neměl obavu vyjít z mahalle řádně upravený a dobře oblečený a moderní hygienická opatření v teheránském ghettu se stala prvořadým úkolem.¹²⁰

Zlepšení postavení Židů se projevilo mimo jiné v možnostech získávání nových šancí na profesní uplatnění; Židé nacházeli pracovní příležitosti jako zapisovatelé, překladatelé a učitelé, někteří dosáhli i nižších pozic ve státní správě. Ti, kteří znali cizí jazyky, využívali přítomnosti evropských poradců a jejich aktivit pro vládu, a vstupovali do řad jejich zaměstnanců, čímž se stávali de facto vládními úředníky. Nové pracovní šance zvyšovaly i poptávku po kvalitním vzdělání a po školách AIU se mezi židovskou mládeží stala druhým nejpopulárnějším vzdělávacím ústavem polytechnická škola Dár al-Funún, která zastupovala univerzitu. Díky působnosti aliančních škol ovládali mladí Židé výborně francouzštinu a jiné evropské jazyky, proto si je muslimské rodiny často najímaly jako domácí učitele svých dětí. Ti, kteří chtěli dosáhnout nejlepšího vzdělání často odjížděli studovat do zahraničí (především Francie). Na ulici Lálezár, prestižní adrese, si mnozí začali otevírat prodejny, jiní se angažovali v zahraničním obchodě a cestovali do Evropy. Mnoho z nich se prosadilo v lékařství a farmacii.¹²¹

O celkovém zlepšení situace íránských Židů svědčí i jiné zprávy z různých míst po celém Íránu. 30. října roku 1910 došlo k vážnému incidentu v Šírázu, kde byli místní Židé křivě nařčeni z rituální vraždy muslimské dívky a jejich čtvrť kompletně zničena. Této události předcházely různé provokace, které se začaly objevovat již na počátku října 1910. V oněch dnech se při čistění jímky v židovském domě našlo několik listů Koránu, které tam předtím odhodila neznámá žena. Židé bezprostředně poté informovali místní výbor Alliance Israélite Universelle, která v této věci kontaktovala šírázského muftího Mírzu Ibráhíma, který jim doporučil

¹²⁰ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 488

¹²¹ Lewy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 489

takovéto provokace zcela ignorovat. Druhý den vtrhla skupina mužů ke dvěma rabínům a obvinila Židy z rituální vraždy muslimské dívky, která se den předtím ztratila v židovské čtvrti.

Následující den se sto metrů od židovského hřbitova našlo tělo dítěte. Okamžitě se objevily fámy, že se jedná o ztracené děvče. Jak se ale posléze zjistilo, dítě byl osm dnů mrtvý židovský chlapec, vyhrabaný z nedalekého hrobu. To ovšem nezabránilo davu se další den shromáždit a žádat „odvetu“. Místní guvernér nařídil dav rozpustit a vyslal na místo oddíly vojáků, kteří navzdory rozkazům podlehli davovému šílenství a stali se tak těmi, jež jako první zahájili na židovské ghetto útok. Při něm došlo k zabití dvanácti šírázských Židů, zranění padesáti a všech šest tisíc židovských obyvatel bylo zbaveno majetku. Kromě okamžité pomoci AIU a některých místních muslimů, včetně vrchního muftího, kteří přišli i s finanční podporou, se do pomoci postiženým Židům zapojila taktéž vláda, která poslala na dvě tuny potravin.¹²²

Přes tragičnost oné události lze konstatovat, že byla poslední svého druhu v dějinách iránských Židů, a že se opět jednalo o akt zfanatizovaného davu, zatímco vládní síly se podle rozkazu snažily masakru zabránit, nebo ho alespoň co nejvíce zmírnit.

3.3 Zrod sionistické propagandy

Myšlenky sionismu, který vznikl v druhé polovině devatenáctého století mezi evropskými Židy, se začaly v Íránu objevovat mezi lety 1910 a 1925. Do této doby bylo vždy spojení mezi Středním východem a Izraelem téměř výhradně charakteru náboženského a sympatie byly vyjádřovány

¹²² Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 499-501

v modlitbách či dary institucím v izraelské zemi. Ovšem naplnění sionistické ideje požadovalo více: emigraci do izraelské země, aktivní práci za založení židovského státu a zvládnutí hebrejštiny. Sionistické hnutí se tak rychle vyprofilovalo jako forma židovského nacionalismu.¹²³

Přestože evropští sionističtí představitelé byli obecně sekulární a v evropské společnosti plně asimilovaní Židé, kteří měli moderní vzdělání a často jen povrchní znalosti judaismu, jejich protějšky na Středním východě zpočátku nahlíželi sionistickou ideu jako čistě náboženskou. Nicméně i u nich došlo ke změně tohoto vnímání, hlavně díky školícím aktivitám evropských sionistů. Ve čtyřicátých letech dvacátého století se konečně tato nevyváženost ve vztahu k sionistickým idejím vyrovnala.¹²⁴

Dočasný rozmach sionismu mezi iránskými Židy později podnítily i jisté iránské sympatie s nacistickým Německem za vlády Rezy Šáha a založení Státu Izrael, a popularitu mu přineslo i zdůrazňování židovského útlaku během pogromů či antisemitských nálad.

Nejstarší záznamy o prvních sionistických aktivitách pocházejí z Hamadánu roku 1910, kdy se skupina místních židovských mladíků rozhodla založit sionistickou skupinu. Tato organizace jako první začala s výukou hebrejštiny, a v letech 1915 až 1916 vydávala první sionistické noviny Šalom, které byly psány judeo-persky.¹²⁵

Koncem roku 1917 dorazily do Íránu zprávy o vzniku Balfourovy deklarační,¹²⁶ a vyvolaly nadšení a intenzivní zájem o sionismus. Docházelo k zakládání sionistických organizací, vydávání publikací, rychle se šířila výuka hebrejštiny a byly zřizovány nadace pro Sionistický kongres a instituce ve Svaté zemi. Jednou z nejznámějších osobností iránského sionismu byl Šlomo Kohan-Sedq, který založil v Teheránu organizaci

¹²³ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 239

¹²⁴ *Tamtéž*

¹²⁵ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 240

¹²⁶ Oficiální deklarační britské vlády schvalující vytvoření židovské domoviny v Palestině. Nazývána podle ministra zahraničí Velké Británie Arthura Balfoura.

Andžoman-e farhangí-ye džavánán-e jahúdí (Kulturní asociace mladých Židů) a Andžoman-e taghviat-e zabán-e ´ebrí (Asociace pro posílení hebrejštiny). Kohan-Sedq vydal roku 1918 knihu *Sefer hizuk sefat ´avar* (Kniha pro posílení jazyka minulosti), která jako první v Íránu začala prosazovat hebrejštinu.¹²⁷

Zakladatelé íránského sionistického hnutí, Teherán 1919 (obr.16)

Roku 1918 se v několika městech konaly oslavy Balfourovy deklarace, během kterých došlo k založení *Ha-histadrut ha-tzionit* (Sionistická organizace), jejímž prvním předsedou se stal Šlomo Kohan-Sedq, a která se velmi rychle rozšířila do dalších měst. Druhým předsedou organizace se v roce 1920 stal Azízolláh Na´ím. Na´ím byl autorem první knihy o sionismu psané persky íránským Židem, která byla nazvána *Historie sionistického hnutí*. V letech 1920-21 vydával rovněž týdeník *Ha-ge'úláh* (Spása), psaný judeo-persky.¹²⁸

Úpadek sionistického hnutí nastal po státním převratu roku 1921, kdy byly zakázány veškeré politické aktivity. Nejméně stejnou měrou se na něm podílel i vnitřní rozklad v *Ha-histadrut ha-tzionit*, jež čelila vnitřním konfliktům a neshodám mezi svými vedoucími představiteli. Posledním

¹²⁷ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 240

¹²⁸ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 245

faktorem, který zapříčinil úpadek sionistických aktivit v Íránu, byl trvalý nedostatek finančních prostředků.

Ve čtyřicátých a padesátých letech se sionistická idea díky působení několika faktorů opět dostala do popředí. Nejdůležitější organizací té doby se stal Ha-chalutz, společnost založená roku 1946 emigránty z Palestiny, jejímž nejvýznamějším členem byl Me'ír Ezrí, generální sekretář, který později emigroval do Izraele a vrátil se po několika letech do Íránu jako izraelský představitel.¹²⁹

3.4 Nástup dynastie Pahlaví

Situace v Íránu za vlády posledního qádžárovského panovníka Ahmada Šáha byla přes veškerý pokrok dosažený Konstituční revolucí nestabilní a v mnoha ohledech stále nepříliš uspokojivá.

Zemi scházela moderní infrastruktura, neexistovala silná centrální vláda, šíitské duchovenstvo mělo v některých oblastech ještě mnoho moci a především v jednotlivých regionech země soupeřily o svůj vliv Rusko a Velká Británie.

Na scéně se tehdy objevil důstojník qádžárské kozácké brigády Reza Chán, protikomunisticky orientovaný a schopný voják, jenž si získal britskou podporu a roku 1921 vstoupil se svým vojskem do Teheránu, přinutil premiéra k rezignaci a Ahmadem Šáhem se nechal jmenovat ministrem války, což mu zajistilo mimořádný vliv na vládní záležitosti.

Roku 1923 se stal předsedou vlády a oficiálně představil svou vizi nejbližší budoucnosti Íránu, tj. Írán bez Qádžárovců. V roce 1925 parlament rozhodl o sesazení Ahmada Šáha a dosazení Rezy na trůn.

¹²⁹ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 245

Hlavním cílem Rezy Šáha Pahlavího byla rychlá modernizace, sekularizace a faktická westernizace země ve stylu Atatürkova Turecka. Probíhala rozsáhlá výstavba, reformy školství a soudnictví.

Íránští Židé byli součástí rozvoje a změn, které zasahovaly celou zemi. Reza Šáh zbavil šíitský klérus moci a vlivu, a téměř úplně ho vyloučil z politiky.

Sám Reza neměl na Židy nijak vyhraněný názor, ale po 1400 letech byl prvním íránským monarchou, který projevil úctu vůči modlícím se Židům během své návštěvy isfahánské židovské komunity. Tento čin ho v očích mnoha Židů vynesl na místo druhého nejuznávanějšího panovníka od dob Kýra Velikého.¹³⁰

Pro Rezu Šáha byl prioritní rozvoj země a zlepšení sociálního postavení všech jejích občanů, Židů nevyjímaje. Írán za vlády Rezy Šáha dosáhl nebývalé stability.

Reza Šáh Pahlaví (obr.17)

Efektivně byla odstraňována ngramotnost a vytvářela se nová pracovní místa v rychle se rozvíjejícím průmyslovém odvětví a obchodu. Mnoho Židů, jak v Teheránu, tak v provinciích začalo definitivně opouštět své čtvrti a ghetta a nakupovat domy ve městech.

Jedním z nejúspěšnějších počínů doby panování Rezy Šáha bylo založení Kýrovy základní školy pro židovské děti v Teheránu, roku 1931.

Židé byli zbaveni povinnosti platit džizju (daň za hlavy), mohli hledat pracovní uplatnění u vládních úřadů a podílet se na hospodářském životě a

¹³⁰ Sarshar, Houman. Days of Darkness, Days of Light: The Unknown Story of Iran's Jews. *Reform Judaism* [online]. 2005 [cit. 2007-12-11]. Dostupný z WWW: <http://reformjudaismmag.org/Articles/index.cfm?id=1013>.

rozvoji země. Reza Šáh se na rozdíl od svých qádžárských předchůdců snažil zbavit politiku přílišné závislosti na Rusku (SSSR) a Velké Británii, a jeho hlavními obchodními partnery se staly německé společnosti. Írán v té době také hostil velký počet německých expertů.

Přestože po vypuknutí druhé světové války Reza Šáh vyhlásil neutralitu, Velká Británie a Sovětský svaz ho nepřestaly podezírat ze spolupráce a úzkých vazeb na hitlerovské Německo, což podporoval ještě fakt, že na britské výzvy k vyhoštění německých státních příslušníků z Íránu Reza Šáh nereagoval.

Toto zajistilo Velké Británii a SSSR dostatečný argument pro společnou invazi do Íránu v srpnu 1941. Reza Šáh byl pod tlakem v září téhož roku donucen abdikovat ve prospěch svého syna Mohammada Rezy a odejít do exilu.

Následník Rezy Šáha, Mohammad Reza, převzal ekonomicky a společensky rychle se rozvíjející zemi a v progresivní politice svého otce pokračoval.

Období jeho vlády (1941-79) bylo charakterizováno nevýraznějším zlepšením postavení a života íránských Židů v historii. Faktorů, které se na něm podílely je mnoho. Byla to atmosféra režimu Mohammada Rezy, která dávala náboženským minoritám mnoho svobody; šáh sám sebe dokonce považoval za nástupce a pokračovatele Kýra Velikého.¹³¹

Také posílení vztahů se Západem, a po roce 1948 i vztahy s nově vzniklým Státem Izrael znamenaly pro íránskou židovskou komunitu mnoho, neboť jí umožnily navázat a prohlubovat kontakty s různými židovskými organizacemi po celém světě. A v neposlední řadě to byla opatření ekonomického rázu, která Židům umožnila zapojit se a podílet na hospodářském vzestupu země i jich samotných.

¹³¹ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 381

Během druhé světové války se Írán v rámci svých možností podílel i na pomoci evropským Židům.

Ve čtyřicátých letech působil v Paříži diplomat Abdolhossein Sardári, jenž přesvědčil nacistické úřady o skutečnosti, že iráňští Židé žijící ve Francii jsou považováni za Íránce a tedy stejně jako ostatní iráňští občané jsou pod ochranou iráňských zákonů. Sardári rovněž pomohl několika stovkám neiráňských Židů z Francie a Itálie vydáním iráňských cestovních pasů, čímž jim umožnil

Mohammad Rezá Pahlaví

(obr.18)

bezpečný útěk ze země. Přestože tento svůj krok předem s šáhem ani iráňskou vládou nekonzultoval, nebyl nikdy podroben žádné kritice.¹³²

V roce 1942 přijal Írán, se souhlasem Velké Británie a SSSR několik stovek polských židovských dětí, které dorazily do Íránu přes Sovětský svaz. Nejprve pro ně byl zřízen stanový uprchlický tábor u Kaspického přístavu, odkud byly posléze převezeny do Teheránu, kde se mnohých ujaly místní židovské rodiny a přijaly je tak do svých domovů. Roku 1943 byly děti odvezeny složitou cestou přes Pákistán do Palestiny.¹³³

Období mezi lety 1941 – 1950 se vyznačovalo znovuvzkříšením sionistických myšlenek, jejichž rozvoj podpořilo několik faktorů. Byla to především již zmíněná okupace země roku 1941 a příjezd polských dětí, který si vyžádal organizaci pomoci uvnitř komunity a koordinaci s Židovskou

¹³² Hoveyda, Fereydoun. *Our Maternal Uncle Abdol-Hossein Sardari Qajar* [online]. New York: 1997 [cit. 2007-11-01]. Dostupný z <<http://users.sedona.net/~sepa/sardarij.html>>.

¹³³ Anderman, Nirit. *The lost memories of the 'Tehran Children.* [online]. Haaretz 2007 [cit. 2007-12-01]. Dostupný z <http://www.haaretz.com/hasen/spages/808847.html>

agenturou a mezi íránskými Židy akcentoval přesvědčení o nezbytnosti založení židovského státu.¹³⁴

Dalším faktorem, který se na oživení sionistických ideálů podílel, byly i antisemitské nálady inspirované nacistickým Německem. Mnoho Íránců odjíždělo do Evropy studovat a někteří se vraceli prodchnuti sympatiemi k nacistické ideologii, která zahrnovala i antisemitismus. Na rozdíl od předchozích předsudků vůči Židům, které se zakládaly na jejich náboženské příslušnosti, se nově jednalo o nevraživost stojící na etnicko-nacionálním základě.¹³⁵

V této době íránský sionismus, na rozdíl od svých počátků ve dvacátých letech dvacátého století, již plně nabyl sekulárního charakteru.

V roce 1942 tak v Teheránu založila svou pobočku sionistická Židovská agentura,¹³⁶ jejímž úkolem měla být pomoc uprchlíkům směřujícím do Palestiny. Když se ukázalo, že židovská migrace sovětských uprchlíků přes Írán je prakticky nemožná, svou teheránskou kancelář roku 1944 zavřela.

Počátkem padesátých let postihla krize i Ha-chalutz. Krizi vyvolaly neustálé spory mezi sionistickými a antikomunistickými a prokomunistickými aktivisty v Teheránu. Již tak špatnou situaci zhoršilo založení sionistické náboženské organizace Torah ve-avodah a vyslání izraelských emisarů do Íránu s úmyslem založit náboženskou protiváhu ryze sekulární Ha-chalutz, stejně jako činnost protisionisticky orientované Otzar ha-torah. Činnost Ha-chalutz byla ukončena roku 1953 a jako oficiální důvod udala tlak komunistických skupin.¹³⁷

Již v dobách Konstituční revoluce, tj. v počátečních letech dvacátého století, se městské židovské obyvatelstvo rozdělilo na dva intelektuální

¹³⁴ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 247

¹³⁵ *Tamtéž*

¹³⁶ Hlavní sionistická instituce v Palestině, založená roku 1929

¹³⁷ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 253

proudy.¹³⁸ Kromě již zmíněného, tehdy se rodícího sionismu, se na druhé straně objevilo hnutí sympatizující s celou škálou levicových myšlenek.

Levicové hnutí se začalo nejvýrazněji prosazovat za vlády Mohammada Rezy Šáha, kdy se skupina židovských intelektuálů začala plně identifikovat s marxistickými ideály. Marxisté byli těmito jedinci vnímáni velmi pozitivně, neboť se společně s Židy stali terčem hostility hitlerovského Německa. Ultranacionalistické organizace jako Hezb-e páníráníst-e írán (Paníránská strana) či nacistickým Německem inspirovaná strana Sumka radikálně vystupovaly proti komunismu, oživovaly antisemitské myšlenky a svou činností tak preventivně bránily vstupu Židů do svých řad. Ti se tak stále více přikláněli na levou stranu politického spektra.¹³⁹

Dalším, neméně důležitým faktorem, který íránské Židy přitahoval k marxistické ideologii, byl internacionalistický charakter ideologie, která se primárně zaměřovala na akcentování špatného sociálního postavení využívaných a utiskovaných osob po celém světě a národnostní problematika se tak stala otázkou sekundární. V té době se Židé ještě nacházeli na nižších společenských vrstvách, což vedlo k jasným sympatiím s marxistickou ideou. Atraktivita levicových názorů začala mírně upadat úměrně se zvyšující životní úrovni íránských Židů a rovněž přímým zásahem protikomunisticky orientované vlády, která tímto aktem dočasně přispěla k vzestupu sionismu.

Íránští Židé v této době založili mnoho organizací, z nichž ty nejvýznamnější se nacházely v Teheránu. Patřily mezi ně například Qánún-e Chajrcháh (Dobročinná společnost), Sázemán-e Banován-e Yahúd (Židovská ženská organizace), Otzar ha-Torah, Andžomán-e Kú-ye Kalímiján (Organizace pro židovskou čtvrt), Andžomán-e Edáre-ye Omúr-e Gúrestán (Hřbitovní správa), Andžomán-e Madrasede Kúroš (Výbor Kýrovy školy) a Andžoman-e Kalímiján (Židovská společnost). Vzhledem k různým problémům, především špatnému řízení, koordinaci a nedostatku financí,

¹³⁸ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 261

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 265-267

nebyla většina těchto společností úspěšná při řešení nastalých potíží tak, jak se očekávalo. Docházelo i ke střetu zájmů, kdy například židovský představitel v madžlisu vykonával zároveň funkci prezidenta Židovské organizace. Nikoliv všechny židovské organizace byly prosionistického rázu. V roce 1940 založená společnost Otzar ha-torah, náboženská antisionistická organizace, jež byla součástí sítě náboženských škol v USA, bojovala proti emigraci do Palestiny a iniciovala vznik několika škol i v Íránu (Teherán, Šíráz, Kermán, Arák).¹⁴⁰

Přípravka Otzar ha-torah v Isfahánu, 1942 (obr.19)

Otzar ha-torah poskytovala radikální náboženské vzdělání prochnuté antisionistickou myšlenkou a vytvářela tak určitou protiváhu školám Alliance Israélite Universille, jež se sice obecně k sionismu a emigraci také neklonily, ale vzdělání jimi zajišťované bylo čistě sekulárního charakteru.

Velký úspěch mezi židovskými sdruženími zaznamenala Ženská židovská společnost, která vznikla roku 1947. Nebyla prosionisticky

¹⁴⁰ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 260-261

orientovaná a dostávalo se jí podpory od americké antisionistické židovské společnosti. Kladla si za cíl zajistit ženám společenská práva a pomáhat komunitě po sociální stránce. Její činnost pokračovala i po islámské revoluci v roce 1979.¹⁴¹

*Členky ženské židovské organizace Sázemán-e Banován-e Yahúd-e
Írán Teherán 1949 (obr.20)*

Vzniku Státu Izrael roku 1948 vyvolal mírnou vlnu antisionistických nálad, a tím i několik ojedinělých incidentů. Proarabsky a proislámsky orientovaný tisk zahrál na islámskou strunu, označil vznik židovského státu za nebezpečí pro islám a vyzval íránský klérus k převzetí vedení.¹⁴²

Další noviny otiskly inzerát hledající dobrovolníky do války v Palestině. V roce 1951 národně-socialistická strana Sumka, ideologicky inspirovaná

¹⁴¹ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews.* Philadelphia 2002, s. 253

¹⁴² Lew, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran.* Costa Mesa 1999, s. 549

přímo hitlerovským Německem a stranou NSDAP, začala šířit antisemitskou propagandu. Ale zásahem vlády i tyto projevy nepřátelství brzy ustaly.

Írán nicméně váhal navázat plnohodnotné vztahy s Izraelem z obav před reakcemi arabského světa. Když roku 1960 šáh Izrael oficiálně uznal, Egypt s ním okamžitě přerušil styky. Mohammad Reza Šáh několikrát prohlásil, že Izrael má právo na existenci a měl velký zájem na navázání obchodních vztahů. V platnost tak vešly i různé dohody a izraelské organizace se ve velkém začaly v Íránu angažovat. Izraelská letecká společnost El-Al zavedla pravidelné lety do Teheránu a mnoho Íránců (i muslimů) odcházelo do Izraele studovat.¹⁴³

Všichni íránští Židé nicméně neprojevovali stejnou míru sympatií a bezvýhradné podpory izraelskému státu, jak by se mohlo čekat. Zástupci umírněné levice otevřeně vyjadřovali svou podporu palestinským uprchlíkům, a kritizovali politický sionismus. Íránští muslimové i židovští tradicionalisté měli často problém se zaměňováním sionismu za judaismus, což je vedlo k přesvědčení, že antisemitské výroky židovských intelektuálů jsou vlastně antisemitský kopanec do vlastních řad. Židovští intelektuálové tím ovšem naopak dokazovali schopnost judaismu porozumět a mít soucit i s jeho odpůrci, čehož si začali všímat intelektuálové z řad muslimů, kteří díky tomu opět mohli přehodnotit svůj pohled na Židy.¹⁴⁴

Po roce 1948 odešla do Izraele třetina íránských Židů.¹⁴⁵ Tento masový odchod však nebyl motivován jen sionistickými pohnutkami. Velkou úlohu hrál především ekonomický faktor, neboť většina emigrantů pocházela z chudých regionů a jejich životní úroveň tak byla horší než u Židů z velkých měst. Po první vlně odchodů došlo ke značnému poklesu emigrantů, jež byl způsoben ne právě nejpříznivějšími životními podmínkami

¹⁴³ Levy, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran*. Costa Mesa 1999, s. 550

¹⁴⁴ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 272

¹⁴⁵ Sanasarian, Eliz. *Religious Minorities in Iran*. Cambridge 2000, s.47

v nově se rodícím izraelském státě, který se musel čelit vlně násilností a válek.

Oslabení dalších odchodů způsobil ponejvíce prudký ekonomický růst Íránu a prosperita tamější židovské komunity. V polovině sedmdesátých let tak mnoho izraelských Íránců žádalo o návrat zpět.¹⁴⁶

Přátelství mezi šáhem a íránskými Židy se ještě více upevnilo roku 1953, kdy byl šáh kvůli vnitřní krizi¹⁴⁷ v Íránu donucen na krátký čas opustit zemi a uchýlit se do Říma, údajně bez prostředků. Poté, co se tuto zprávu dozvěděl zámožný íránský židovský obchodník Morád Aríeh, poslal králi bílanku šek společně s dopisem, ve kterém ho vyzval, aby si vybral libovolnou částku peněz, kterou splatí, až se situace opět navrátí k normálu.¹⁴⁸

V období tzv. Bílé revoluce, která začala v roce 1963, dosáhla prosperita židovské komunity svého vrcholu a je samotnými íránskými Židy někdy zmiňována jako „zlatá éra.“

Bílá revoluce (*engheláb-e safíd*) označovala program ekonomických a sociálních reforem, jejichž implementace měla být provedena nenásilnou a ž mírumilovnou formou. Obsahovala dvanáct bodů (někdy se uvádí až devatenáct), z nichž ústředním byla pozemková reforma, udělení volebního práva ženám či boj s negramotností.

Šáh svými reformami přispěl k fenomenálnímu vzestupu životní úrovně židovské populace. Íránští Židé sedmdesátých let dvacátého století byli

¹⁴⁶ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s.254

¹⁴⁷ Období působení premiéra Mosaddeqa, který znárodnil Anglo-Iranian Oil Company a de facto ohrožoval šáhovu moc. Ten se uchýlil na čas do italského exilu, kde vyčkával na sesazení Mosaddeqa (na němž se podílela CIA), po jehož uskutečnění se vrátil zpět do Íránu.

¹⁴⁸ Sarshar, Houman. *Days of Darkness, Days of Light: The Unknown Story of Iran's Jews. Reform Judaism* [online]. 2005 [cit. 2007-12-11]. Dostupný z WWW: <http://reformjudaismmag.org/Articles/index.cfm?id=1013>.

považování za jednu z nejbohatších židovských komunit na celém světě a jejich populace čítala osmdesát tisíc osob.¹⁴⁹

Íránská židovská mládež měla vynikající vzdělání, mezi kterým převládalo lékařské. V temi působil mnoho židovských akademiků i univerzitních pedagogů.¹⁵⁰

Převažující většina íránských Židů příjmově spadala do střední či vyšší střední třídy a výjimkou nebyli ani mimořádně majetní Židé, kteří zcela využili nabízených příležitostí a svobod a angažovali se například v ropném průmyslu, v němž zastávali klíčové pozice, stejně jako v oblasti bankovníctví a práva. Stávali se zakladateli a majiteli továren v papírenském, textilním i farmaceutickém průmyslu. Naprosto běžnými se staly židovské školy a různé společenské organizace, a jen v Teheránu se nacházelo třicet synagog. Židé rovněž udržovali kontakty s izraelským zastupitelským úřadem a židovskými organizacemi na Západě.¹⁵¹

Mohammad Reza Šáh si díky své politice získal důvěru a loajalitu většiny íránských Židů, která byla podložena právě získanými ekonomickými úspěchy, pozvednutím mezi elitu společnosti a pocitem bezpečí, který jim zaručovaly i dobré vztahy s Izraelem.

Nicméně roku 1974 došlo k aféře, která mírně narušila dosavadní klid. Vláda tehdy vydala dvouseťřijálovou bankovku, na jejíž zadní straně se objevil motiv šesticípé hvězdy.¹⁵² Během tří nebo čtyř hodin od distribuce bankovek se rozšířily zvěsti, že jde o Davidovu hvězdu. Přestože takový motiv je v tradičním islámském íránském designu běžný (například isfahánské mozaiky), vyvolala tato skutečnost paniku a zavedla příčinu

¹⁴⁹ Sanasarian, Eliz . *Religious Minorities in Iran*. Cambridge 2000, s.47

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 395

¹⁵² Sarshar, Houman. *Days of Darkness, Days of Light: The Unknown Story of Iran's Jews. Reform Judaism* [online]. 2005 [cit. 2007-12-11]. Dostupný z WWW: <http://reformjudaismmag.org/Articles/index.cfm?id=1013>.

rychle se šířící fámě, že bankovky jsou falešné, vytištěné v Izraeli, který se toutou cestou pokouší destabilizovat íránskou ekonomiku.

Íránská centrální banka reagovala okamžitým stažením inkriminovaných bankovek z oběhu. Bankovku poté nahradila nová, vizuálně zcela totožná, až na jediný rozdíl: místo šesticípé hvězdy se na zadní straně objevila hvězda dvanácticípá.

Nahoře: Nová bankovka

Dole: Zadní strana bankovky s motivem šesticípé hvězdy (obr.21)

Narůstající nespokojenost v íránské společnosti s příliš autokratickým stylem vládnutí

šáha nacházela odezvu i mezi některými Židy, kteří se ztotožňovali s levicovými ideály. V létě 1978 založila skupina radikálních židovských studentů levicově orientovanou, protisionistickou a protimonarchistickou skupinu Sázemán-e roušanfekrán-e jahúd-e írán (Organizace íránských židovských intelektuálů), která nastoupila cestu podpory ájatolláha Chomejního podobně, jako komunistická strana Túdeh.¹⁵³

¹⁵³ Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews. Philadelphia 2002, s. 258

Konec autokratické pahlavíovské éry roku 1979 nastal v důsledku revolučních událostí volajících po odstoupení šáha a nastolení islámského řádu.

Ve vztahu k židovské komunitě je kolem tohoto období a návratu ájatolláha Chomejního zbytečně mnoho mýtů a nejasností. Přestože islámská revoluce měla na život mnoha Íránců fatální dopad, náboženské minority si zachovaly své respektované postavení i jimi volené zástupce v madžlisu.

Ájatolláh Chomejní se nikdy nestavěl přímo proti Židům či judaismu jako takovému, ale velice dobře rozlišoval mezi judaismem a sionismem.

Bezprostředně po jeho triumfálním návratu do Teheránu ho navštívili nejvyšší představitelé židovské komunity v čele s rabbim Jedííou Šofétem, aby mu vyjádřili svou podporu a loajalitu. Dostalo se jim velice uctivého přijetí a úřad Chomejního věnoval setkání velkou pozornost.

Židovští představitelé doznali, že někteří z ájatolláhů pozorně naslouchají jejich žádostem a požadavky se obvykle setkávaly s pochopením a byly plněny. Ájatolláh Chomejní ke svým veřejným prohlášením ještě přidal oficiální fatwu na ochranu náboženských menšin.¹⁵⁴

V období revoluce klesl počet íránských Židů z osmdesáti na třicet tisíc. Nicméně pokles obyvatel zasáhl celou íránskou populaci, neboť mnoho Íránců, zejména zámožných členů elit, mezi něž patřil i nezanedbatelný počet Židů, kteří mimořádně profitovali za šáhovy éry, z obav před konfiskací majetku a nařčení z podpory šáha raději volilo dobrovolný exil na Západě (většinou v USA, v případě Židů i v Izraeli).¹⁵⁵

¹⁵⁴ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 400

¹⁵⁵ Sarshar, Homan. *Days of Darkness, Days of Light: The Unknown Story of Iran's Jews. Reform Judaism* [online]. 2005 [cit. 2007-12-11]. Dostupný z WWW: <http://reformjudaismmag.org/Articles/index.cfm?id=1013>.

4 Socio-kulturní specifika

Židé si vždy byli vědomi dlouhé historie své přítomnosti v Íránu, která byla charakterizována prolínáním dvou aspektů: židovského a perského, které spolu bez problémů koexistovaly a tvořily velice zajímavou symbiózu. Po celá staletí si íránští Židé zachovávali své tradice a kulturní obyčaje, které je odlišovaly od Židů v jiných částech světa, počínaje specifickým jazykem až po výrobu židovských perských koberců.

4.1 Lingvistická problematika: judeo-perština

Íránští Židé si za období trvání své existence v Íránu vytvořili množství vlastních dialektů, které používali denně ve vzájemné komunikaci uvnitř svých komunit, oddělených zdiemi ghett. Životní podmínky je přesto nutily zvládnout i perštinu, jazyk jejich muslimských spoluobčanů a jako výsledek střetávání těchto dvou jazykových světů se v jejich prostředí vyvinul zvláštní jazykový útvar označovaný jako *judeo-perština* či *džidí*, který se stal běžným dorozumívacím prostředkem napříč všemi íránskými židovskými komunitami.¹⁵⁶

Označení judeo-perština velmi často zahrnuje i judeo-tádžičtinu neboli buchóří, jazyk bucharských Židů, a může být v obecné rovině vnímána jako forma nové perštiny.¹⁵⁷

V každé komunitě se kromě toho rozvinul i unikátní jazykový hybrid, Židy samotnými označovaný jako *latorai* nebo *loterá'í*, volně přeloženo

¹⁵⁶ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 285-286

¹⁵⁷ Shapira, Dan. Judeo-Persian: Introduction. *Jewish Language Research Website* [online]. 2003 [cit. 2007-11-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewish-languages.org/judeo-persian.html>>.

„nikoliv (jazyk) Tóry“, tj. nikoliv hebrejštiny.¹⁵⁸ Přestože tento jazyk obsahoval převažující množství semitských gramatických prvků, sloves, substantiv a předložek (především hebrejských, popř. aramejských), jeho syntax byla íránská. Pro íránské Židy byl latorai i tajným jazykem, jehož používali zejména ke komunikaci v přítomnosti ne-Židů.

Přesné datum, kdy íránští Židé opustili hebrejštinu (příp. aramejštinu) jako svůj primární jazyk a přijali jazyky íránské, není známo. Judeo-perština se však začala užívat v období sedmého století, tedy po arabském vpádu do Íránu, kdy místní Židé hovořící střední perštinou odmítli zaznamenávat perštinu arabským písmem a místo něho začali perštinu zapisovat jim důvěrně známým písmem hebrejským.¹⁵⁹

Vzhledem k rozlehlosti íránského území a velké vzdálenosti mezi regiony se jednotlivé komunity rozvinuly specifickým sociolingvistickým způsobem a jazyk každé z nich se vyznačoval lokálním dialektem s často velmi rozdílnou výslovností. Z tohoto důvodu nelze označovat judeo-perštinu za jazyk univerzální, jako tomu bylo například u jidiš v Evropě či judeo-arabštiny v arabských zemích.

Židovské íránské dialekty patří do skupiny jazyků indoevropských a lze je rozdělit do dvou skupin dle geografické příslušnosti: dialekty severozápadní (perské) a centrální.¹⁶⁰

Severozápadní dialekty vycházejí, stejně jako moderní perština, ze staré a střední perštiny a foneticky i gramaticky jsou s ní spřízněny. Navzdory této příbuznosti jim perským mluvčím nemusí být porozuměno.

¹⁵⁸ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 290; Moreen, Vera. *In Queen Esther's Garden*. New York 2000, s. 10; Gindin, Thamar. Luterā'i – The Secret Jargon of Iranian Jews. *Jewish Language Research Website* [online]. 2003 [cit. 2007-10-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewish-languages.org/judeo-iranian.html>>.

¹⁵⁹ Melamed, Karmel. Ancient language comes alive. *JTA* [online]. 2005 [cit. 2007-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://jewishjournal.com/iranianamericanjews/2007/02/iranian-jews-rediscover-their-roots-in.html>>.

¹⁶⁰ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 286-7

V odlehlých místech západního a centrálního Íránu, bývalém území Médů, se dokonce zachovaly médské dialekty, jichž k dorozumívání používali právě Židé a jako poslední tak udržovali tento starobylý jazyk.

Mezi známé judeo-iránské dialekty patří judeo-borúžerdí, judeo-isfahání, judeo-hamedání, judeo-kášání, judeo-kermání, judeo-šírází, judeo-nehávandí či judeo-jazdí.

Pokud jde o psanou formu judeo-iránských dialektů jsou všechny zaznamenávány výhradně hebrejským písmem.¹⁶¹

Používání judeo-perštiny v mluvené i psané formě bylo běžné ještě počátkem dvacátého století a zachovalo mnoho perských archaických slov, která se z běžné nové perštiny vytratila. V této době však začala být judeo-perština postupně vytlačována působením škol Alliance Israélite Universelle, které nabízely evropské vzdělání a umožnily Židům opustit ghetta a migrací do velkých měst.¹⁶² V pozdějších letech prudké modernizace judeo-perština prakticky upadla v zapomnění a byla nahrazena oficiální perštinou, která se začala užívat i v soukromí židovských domácností jako jazyk číslo jedna.

Nežidovští Íránci o judeo-perštině neměli v podstatě žádnou představu, neboť byla psána hebrejským písmem, které Íránci neovládali, ale stejně tak s ní nebyli obeznámeni Židé mimo Írán, protože naopak nerozuměli jazyku, jež byl zaznamenán hebrejským písmem, tj. perštině. Z tohoto hlediska lze tedy konstatovat, že pojmout judeo-perštinu je bezesporu jednodušší pro znalce perského jazyka než hebrejštiny, neboť je nesrovnatelně snazší naučit se číst a psát hebrejsky, než kompletně zvládnout perský jazyk.¹⁶³

¹⁶¹ Moreen, Vera. *In Queen Esther's Garden*. New York 2000, s. 9;

Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews. Philadelphia 2002, s. 293

¹⁶² *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 285

¹⁶³ Melamed, Karmel. Ancient language comes alive. *JTA* [online]. 2005 [cit. 2007-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://jewishjournal.com/iranianamericanjews/2007/02/iranian-jews-rediscover-their-roots-in.html>>.

V současnosti je judeo-perských mluvčích zhruba šedesát tisíc, většina z nich se nachází v Izraeli, USA, menší část v Íránu a ve Střední Asii (Uzbekistán, Tádžikistán). Literární forma zanikla úplně a jen sporadicky se v tomto směru objeví nějaké aktivity; pokud ano, jde o jazyk buchóří.¹⁶⁴

4.1.1 Judeo-perská literatura

Příznivé sociálně-kulturní faktory, mezi něž patřilo přijetí íránských jazyků a relativně chráněný status po většinu období v historii, přispěly k velkým dílem k absorpci íránských a islámských kulturních vlivů do literatury.

Nejstarší dochovaný judeo-perský text, který byl nalezen počátkem dvacátého století v Afghánistánu pochází z roku 750 n. l. a jedná se o obchodní dopis čítající třicet sedm řádků.¹⁶⁵

Staré judeoperské texty jsou unikátní zejména tím, že z nich lze vysledovat jazykovou přeměnu střední perštiny na nastupující perštinu novou, která byla později lexikálně značně kontaminována arabštinou. Tyto texty tak jako jediné zachovaly čistou formu tehdejšího jazyka, včetně jeho plné vokalizace.¹⁶⁶

Díla judeo-perské literatury se neskládají pouze z náboženských textů, biblických překladů z hebrejštiny a komentářů, ale obsahují velké množství světské poezie, legend, lékařských a vědeckých textů, kalendářů a prepisů velkých íránských nežidovských autorů. Judeo-perské práce jsou k dispozici ve formě rukopisů i tištěných textů.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Melamed, Karmel. Ancient language comes alive. *JTA* [online]. 2005 [cit. 2007-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://jewishjournal.com/iranianamericanjews/2007/02/iranian-jews-rediscover-their-roots-in.html>>.

¹⁶⁵ Moreen, Vera. *In Queen Esther's Garden*. New York 2000, s. 22-24

¹⁶⁶ Melamed, Karmel. Ancient language comes alive. *JTA* [online]. 2005 [cit. 2007-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://jewishjournal.com/iranianamericanjews/2007/02/iranian-jews-rediscover-their-roots-in.html>>.

¹⁶⁷ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 78

Za otce judeo-perské literatury je pokládán básník Šáhín, který působil v čtrnáctém století v Šírázu. Jeho dochované dílo zahrnuje veršovaný komentář ke čtyřem knihám Tóry nazvaný Músá-náme (Kniha Mojžíšova), dále interpretaci knihy Ester a Ezry (Ardašír-náme a 'Ezrá-náme) a jako poslední Berešit-náme (Kniha Genesis), která poetickou formou zachycuje příběhy z knihy Genesis.

Po Šáhínovi druhým největším judeo-perským básníkem byl Imrání z Isfahánu. Věnoval se klasickým perským literárním žánrům a motivům, jako byla epická, didaktická a lyrická poezie a v jeho díle se objevoval i súfijský element. Držel se biblických vyprávění a za největší dílo se považuje Fath-náme (Kniha dobývání), která je založena na zveršování větší části biblických příběhů od dob Samsona až po Šalamouna a jejímž vzorem byl Šáhínův přebásněný Pentateuch.

V oblasti historické literatury se nejvíce proslavil Bábái ibn Lutf z Kášánu, autor díla Kitáb-e Anusí (Kniha nucených konvertitů). Babái b.Lutf je prvním známým historikem íránských Židů a ve své veršované kronice popisuje židovskou situaci a antisemitskou atmosféru ve společnosti za vlády tří safíjovských panovníků (Abbáse I, Safího I. a Abbáse II.; tj. období let 1571-1666).¹⁶⁸

Největší rozkvět zaznamenala judeo-perská literatura v Íránu ve čtrnáctém a sedmnáctém století a dále pak počátkem dvacátého století, tj. obdobím Konstituční revoluce, které se neslo ve znamení obnovy tvůrčí činnosti. Revoluční období odstartovalo vznik a vydávání různých druhů tiskovin a publikací v judeo-perštině. Výraznou osobností mezi tehdejšími judeo-perskými autory byl rabbi Elijahu Chajim More, jenž se věnoval oblasti židovské historie a filosofie.¹⁶⁹

Velký rozmach judeo-perské literatury nastal rovněž v Jeruzalémě koncem devatenáctého století¹⁷⁰ díky činnosti buchárského Žida Šimona

¹⁶⁸ Moreen, Vera. *In Queen Esther's Garden*. New York 2000, s. 223-224

¹⁶⁹ Rypka, Jan. *Dějiny perské a tádžické literatury*. 2. vyd. Praha 1963, s. 630-631

¹⁷⁰ *Tamtéž*

Chachama. Ten spolu se Šlomo Pinchasovem založil judeo-perskou společnost, jež byla velice aktivní v publikování mnoha textů a překladů.

Úpadek judeo-perské literatury nastal v důsledku rychlé modernizace a společenských změn ve dvacátém století.

Nejvýznamnějším počinem na poli judeo-iránských literárních studií posledních let bylo založení akademické organizace *The House of Judeo-Persian Manuscripts* v Los Angeles roku 2000. Vznik organizace iniciovala dr. Nahid Pirnazar z University of California, která se zároveň stala ředitelkou této neziskové instituce, jež má za cíl shromažďovat judeo-perské texty za účelem jejich transliterace, studia a uchování pro příští generace.¹⁷¹

4.2 Umění a tradice

Íránští Židé se ve svém kulturním projevu neomezovali pouze na judeo-perskou literaturu, nýbrž i na oblasti zejména praktického umění, jaké představovala například výroba různých náboženských artefaktů a především perských židovských koberců, které se do umělecké tradice iránských Židů zapsaly nejvýrazněji.

Od běžných perských koberců je na první pohled odlišuje motiv židovské symboliky (často Davidova hvězda, menorá, hebrejské nápisy či biblické výjevy a postavy). Koberce se používaly nejen pro náboženské účely a rituály, ale měly i své světské, dekorativní využití.¹⁷²

¹⁷¹ Melamed, Karmel. Ancient language comes alive. *JTA* [online]. 2005 [cit. 2007-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://jewishjournal.com/iranianamericanjews/2007/02/iranian-jews-rediscover-their-roots-in.html>>.

¹⁷² *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 297-8

Největší rozmach výroby židovských koberců v Íránu, a s ním související rozvoj obchodu směrem do Evropy, je spojován s devatenáctým stoletím a soustředil se do několika měst, z nichž hlavním centrem se stal Kášán, následovaný Tabrizem, Isfahánem a Kermánem.¹⁷³

Motivy na židovských kobercích výjimečně odrážely rovněž nějakou relevantní, aktuální událost; tak například sionismem zvýšený zájem o situaci v Palestině inicioval vznik koberce s portrétem tehdejšího vysokého zmocněnce pro Palestinu, sira Herberta Samuela, britského Žida.¹⁷⁴

Král Šalamoun a královna ze Sáby, hedvábi, Kášán 1850 (obr.22)

Na území Íránu se nachází i několik významných židovských svatých míst, která jsou stále uchovávána v dobrém stavu a stávají se častým poutním místem nejen íránských Židů.

Podle tradice jsou Súsy (Šúšan) místem odpočinku proroka Daniela a v Hamadánu se nachází ostatky královny Ester a Mordechaje.

¹⁷³ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002, s. 300

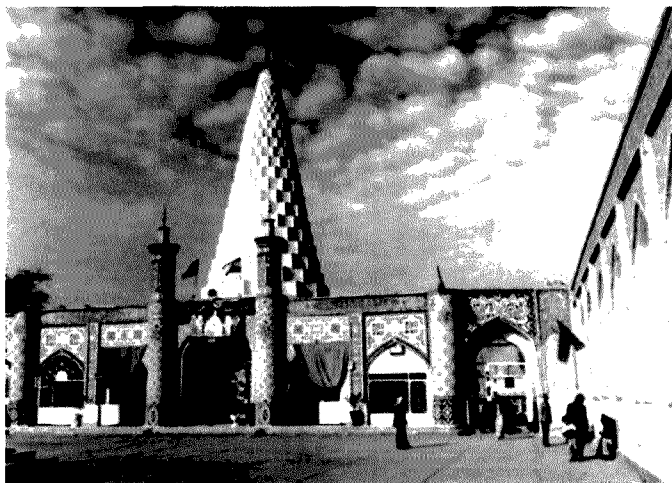
¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 308

Hamadánská hrobka Ester pochází z šestnáctého či sedmnáctého století a byla postavena na místě, kde se měly nacházet původní hroby Ester a Mordechaje.¹⁷⁵ Ke kompletní renovaci a úpravám hrobky došlo na počátku sedmdesátých let a značná péče jí byla věnována i po islámské revoluci.

*Hrob Ester a Mordechaje, Hamadán
(obr.23)*

Hrobka proroka Daniela svou současnou podobu získala roku 1869, kdy došlo k povodním, jež zničily původní stavbu pocházející pravděpodobně z dvanáctého století.¹⁷⁶ Výsledkem rekonstrukce se stala klenutá cihlová kónická stavba a vlastní hrob proroka

*Hrobka proroka Daniela, Súsý
(obr.24)*

byl umístěn pod zemí.

Přestože Kniha Danielova zmiňuje jako jeho bydliště právě Súsý, místo úmrtí již specifikováno není. Z tohoto důvodu je kromě Sús za místo Danielova hrobu považováno ještě několik jiných lokalit na Středním východě (Turecko, Irák).¹⁷⁷

¹⁷⁵ *Esther's Children. A Portrait of Iranian Jews.* Philadelphia 2002, s. 21

¹⁷⁶ *Tamtéž,* s. 16

¹⁷⁷ Tomb of Daniel. *Jewish Encyclopedia* [online]. 2002 [cit. 2007-12-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=32&letter=D>>.

Závěr

Lepší a horší období v historii iránských Židů se střídala tak rychle, jak se měnily jednotlivé vládnoucí dynastie.

Obecně lze konstatovat, že docházelo ke zhoršení situace vždy, kdy se moci ujala šíitská dynastie pod silným vlivem kléru, jež v rámci svého pojetí islámu nahlížela Židy jako rituálně nečisté a uplatňovala vůči nim tvrdá restriktivní opatření, jež vrcholila represemi a perzekucemi ve všech podobách. Naopak nábožensky tolerantní dynastie vytvářely rovné šance pro všechny své občany, bez ohledu na jejich vyznání. Nejpříznivější životní podmínky tak vytvořila dynastie achiamenovská v čele s osvíceným králem Kýrem Velikým, částečně i Parthové či dobyvatel Timur Lenk, jenž byl spíše nábožensky lhostejný, podobně jako první mongolští vládci ilchánského chanátu. Velký zlom v životech iránských Židů znamenal příchod Alliance Israélite Universelle devatenáctém století, jež přinesla rozsáhlý vzdělávací a osvětový program a byla následována událostmi Konstituční revoluce na počátku dvacátého století, která zaručila Židům nezpochybnitelná práva.

Vrchol jejich prosperity a úspěchu však přišel s nástupem dynastie Pahlaví, za jejíž vlády se iránská Židácká komunita plně emancipovala, získala mimořádné společenské i ekonomické postavení a zařadili se mezi elitu Íránu.

Pád šáha Mohammada Rezy Pahlavího a jeho odchod z Íránu roku 1979 ukončil éru sekulárního státu orientovaného na Západ. Vznik islámské republiky znamenal výrazný obrat v dosavadní vnitřní i zahraniční politice země a přinesl společenské změny, které zasáhly obyvatelstvo napříč celým Íránem, Židy nevyjímaje. Padesát tisíc iránských Židů, kteří Írán tehdy opustili spolu s více než milionem jiných (muslimských) občanů, mělo pro emigraci v podstatě shodné důvody. Za nimi se primárně nenacházela obava ze ztráty svobody praktikovat své náboženství, ale spíše nervozita z eventuálních konfiskací majetku získaného za éry šáha a obvinění z jeho podpory, jež by ve finále mohlo vést ke stíhání islámskými autoritami.

Vznik islámské republiky však automaticky neznamenal útlak minorit a tím i iránských Židů, jak si často neinformovaná západní společnost představuje. Ájatolláh Chomejní se stavěl sice kategoricky proti sionismu a odmítal existenci sionistické entity na palestinském území, ale zároveň vyjadřoval iránským Židům jasnou podporu, a judaismus jako náboženství hluboce respektoval. Toto období iránských dějin je s oblibou démonizováno a tento stav přetrval do současnosti, kdy antisionistická a antiizraelská rétorika iránského vedení pokračuje.

Samotní iránské Židé, jichž stále zůstává v Íránu téměř třicet tisíc, jsou podle svých slov na prvním místě především Íránci, a snahy Izraele o jejich vystěhování je téměř urážejí.

Židé v Íránu mohou svobodně a bez jakýchkoli obtíží praktikovat judaismus, svými muslimskými sousedy jsou respektováni a žijí s nimi v naprostém míru a přátelství. Mohou bez obav veřejně protestovat i proti výrokům vedení země, jak to učinil nynější židovský zastupitel v madžisu Moris Motamed v případě výroku prezidenta Ahmadínežáda označujícím holocaust za mýtus. V Teheránu je podle informací z *Andžoman-e Kalímíán-e Tehrán* (Teheránská židovská obec) provozováno šest košer řeznictví, a po celé zemi lze najít zhruba sto synagog, z toho jen v Teheránu jich je dvacet šest. Existuje několik fungujících židovských spolků, škol i kulturních zařízení. Židé nicméně nemají povoleno označovat své budovy Davidovou hvězdou, neboť ta je dnes spojována se sionismem. Teheránská židovská obec vlastní rozsáhlou knihovnu, vydává časopis *Ofegh-Bíná*, založený v roce 1999, který má mnoho čtenářů i mezi muslimy a jehož vznik byl islámským vedením vítán. Jedno z nejlepších zdravotnických zařízení, židovská nemocnice dr. Sapira v Teheránu, poskytuje zdravotní péči všem teheránským občanům.

Íránští Židé mají možnost Írán opustit. Fakt, že k žádnému masovému exodu v posledních letech nedošlo, a odchody ze země jsou ojedinělé, srovnatelné s emigrací muslimských Íránců, svědčí o tom, že jsou s životními podmínkami ve své vlasti spokojeni.

Média dnešní doby, jež s oblibou synonymizují pojmy antisionismus a antisemitismus mají díky protiizraelské rétorice Íránu v ruce další štvavý argument proti této zemi, která v posledních letech „provokuje“ svými aspiracemi na získání jaderného programu. Nahrávají tak do karet různým chabě informovaným evropským pseudohumanistům, kteří svým pomýleným přesvědčením o vnitřní situaci v Íránu přispívají k vytváření názorových stereotypů negativního charakteru, jimž, mezi jinými, dominuje i klišé o nepochybném útlaku židovské minority reakcionářským islámským režimem. Nelze se pak divit všeobecně pokřiveným názorům západní společnosti, která dále než za předkládaný mediální obraz nevidí a většínou ani vidět nechce a zcela ignoruje fakt, že to byla právě evropská společnost, která měla největší podíl na masové anihilaci židovského obyvatelstva, jež se s represemi v Íránu nedá vůbec srovnávat.

Evropská společnost by měla na základě těchto skutečností značně přehodnotit a zkorigovat svůj pomýlený pohled na íránskou politiku a její postoj vůči židovské komunitě a judaismu a zbavit se zbytečně předsudečných myšlenek. A především se naučit základní věc – důsledně a bezpodmínečně rozlišovat mezi antisionismem a antisemitismem a spíše než z neinformovanosti démonizovat jinou zemi si zamést před vlastním prahem.

*Prezident Ahmadinežád se vřele vítá
zástupcem organizace Neturei Karta (obr.25)*

Použitá literatura

ASMUSSEN, Jes Peter, PAPER, Herbert H. *The Song of Songs in Judeo-Persian : Introduction, Texts, Glossary* . København : Munksgaard, 1977. 118 s.

BANUAZIZI, Ali, WEINER, Myron. *The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan*. New York: Syracuse University Press, 1986. 394 s.

Encyclopædia Judaica. Vol. 10. Jerusalem: [s.n.], 1973. Judeo-persian, s. 430-439.

Encyclopædia Judaica. Vol. 13. Jerusalem: [s.n.], 1973. Qajar dynasty, s. 302-319.

GINDIN, Tamar. Luterā'i – The Secret Jargon of Iranian Jews. *Jewish Language Research Website* [online]. 2003 [cit. 2007-10-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewish-languages.org/judeo-iranian.html>>.

GOMBÁR, Eduard. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999. 427 s.

HALPERN, Orly. Exclusive: Immigrant moves back 'home' to Teheran. *The Jerusalem Post* [online]. 2005 [cit. 2007-12-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1131043721479&pagename=JP+ost/JPArticle/ShowFull>>.

HARRISON, Frances. *Iran's proud but discreet Jews* [online]. 2007 [cit. 2007-07-11].

Dostupný z WWW: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5367892.stm>.

HOVEYDA, Fereydoun. *Our Maternal Uncle Abdol-Hosseïn Sardari Qajar* [online]. New York: 1997 [cit. 2007-11-01]. Dostupný z <<http://users.sedona.net/~sepa/sardarij.html>>.

KAUFMAN, Rebecca, GUZDER, Deena. *Persian Jews : A Political Paradox. Iranian Jewish Chronicle* [online]. 2007 [cit. 2007-12-10].

- LEVY, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran: The Outset of the Diaspora*. Hooshang Ebrami; George W. Maschke . Costa Mesa: Mazda Publishers, 1999. 597 s.
- LEWIS, Bernard. *The Jews of Islam* . New Jersey: Princeton University Press , 1987. 280 s
- MELAMED, Karmel. Ancient Texts Could Unlock Persian Past. *Jewish Journal* [online]. 2005 [cit.2007-05-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewishjournal.com/home/preview.php?id=14931>>.
- MENASHRI, David. *Post-revolutionary politics in Iran: religion, society, and power*. London: Frank Cass, 2001. 356 s.
- MOREEN BASCH, Vera. *In Queen Esther's Garden: An Anthology of Judeo-Persian Literature*. New York: Yale University Press, 2000. 392 s.
- NÁSIRODDÍN ŠÁH. *Rūznāme-je chāterāt-e Nāṣeroddīn Šāh dar safar-e avval-e Farangestān* . Teherán: Sāzemān-e Asnād-e Mellī-je Īrān, 1998. 601 s.
- NOVÁKOVÁ, Nea, PECHA, Lukáš, RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum , 1998. 266 s.
- PAPER, Herbert H. *A Judeo-Persian Book of Job*. Jerusalem: Israel Academy of Sciences and Humanities, 1976. 53 s.
- PETERSON, Scott. In Ahmadinejad's Iran, Jews still find a space. *The Christian Science Monitor* [online]. 2007 [cit. 2007-09-08]. Dostupný z WWW:<<http://www.csmonitor.com/2007/0427/p01s03-wome.html?page=1>>.
- RECKNAGEL, Charles, GORGIN, Azam. *The History Of Jews In Persia/Iran* [online]. Washington, Radio Free Europe/Radio Liberty, 2004 [cit. 2007-11-20].Dostupný z WWW: http://www.parstimes.com/history/jews_persia.html>.
- RYPKA, Jan. *Dějiny perské a tádžické literatury*. 2. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 804 s.
- SARSHAR, Houman. Days of Darkness, Days of Light: The Unknown Story of Iran's Jews. *Reform Judaism* [online]. 2005 [cit. 2007-12-11]. Dostupný z WWW: <http://reformjudaismmag.org/Articles/index.cfm?id=1013>>.
- SARSHAR, Houman (editor). *Esther's Children : A Portrait of Iranian Jews* . 1. iss. Philadelphia: Jewish Publication Society of America , 2002. 468 s.

SARŠÁR, Húman. *Farzandán-e Ester*. Teherán: Kárang, 2005. 448 s. ISBN 964-6730-70-1.

SHAPIRA, Dan. Judeo-Persian: Introduction. *Jewish Language Research Website* [online]. 2003 [cit. 2007-11-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewish-languages.org/judeo-persian.html>>.

SHARGH, Maryam. The Invisible Iranians. *Iranian: Nothing is Sacred* [online]. 1998 [cit.2007-10-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.iranian.com/Opinion/May98/Jews/>>.

SHTERENSHIS, Michael. *Tamerlane and the Jews*. London 2002, 240 s.

SCHÄFER, Peter. *Judeophobia: Attitudes toward the Jews in the Ancient World*. Cambridge: Harvard University Press, 1998. 306 s.

ZARRÍN KÚB, Abdolhossein. *Ášená'í bá táríh-e Írán*. Teherán: Sochan, 2007. 400 s. ISBN 964-372-212-0.

Internetové zdroje

Alliance israélite universelle [online]. 2007 [cit. 2007-08-15]. Dostupný z WWW: <www.aiu.org>.

Automne 2006: des nouvelles de la communauté juive d'Iran. *Communauté online: La voix de la communauté juive de France* [online]. 2006 [cit. 2007-10-15]. D'après l'article de Larry Derfner publié le 28 septembre 2006 dans le Jerusalem Post. Dostupný z WWW: <<http://www.col.fr/article-1037.html>>.

Base de données en typologie des langues : Dzhidi [online]. Université de Caen, 2007 [cit. 2007-11-14]. Dostupný z WWW: <http://www.unicaen.fr/typo_langues/consultation_langue.php?code_SIL=DZH&langue=Dzhidi&malang=fr>.

Bukharian Jews Global Portal [online]. 1999-2004 [cit. 2007-09-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.bukharianjews.com/>>.

Ethnologue: Languages of the World [online]. 2007 [cit. 2007-03-14]. Dostupný z <http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=jpr>.

Iran Chamber Society [online]. [2007] [cit. 2007-10-10]. Dostupný z WWW: <www.iranchamber.com>.

Jewish Language Research Website: Judeo-Persian [online]. 2003 [cit. 2007-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewish-languages.org/judeo-persian.html>>.

Jewish Encyclopedia [online]. 2002 [cit. 2007-11-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.jewishencyclopedia.com/>>.

Jews of Persia [online]. [2001] [cit. 2007-02-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.haruth.com/JewsIran.html>>.

Les Iraniens de confession juive : des Qajar aux Pahlavi. *Iran-Resist* [online]. 2007 [cit. 2007-11-10].

L'Iran et le concept de l'impureté des non-musulmans. *Iran-Resist* [online]. 2006 [cit. 2007-06-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.iran-resist.org/article2145>>;

Ohr Somayach International: Afghanistan: Home to Lost Tribes of Israel? [online]. 1995-2007 [cit. 2007-12-01]. Dostupný z WWW: <http://ohr.edu/ask_db/ask_main.php/329/Q1/>.

Persian Rabbi: Persian Judaism Online [online]. 2005 [cit. 2007-11-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.persianrabbi.com/>>.

Sarechal: Former Tehran Jewish Ghetto [online]. [2000] [cit. 2007-11-15]. Dostupný z WWW: <<http://sarechal.com/>>.

Tehran Jewish Committee [online]. [2000] [cit. 2007-11-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.iranjewish.com>>.

Ten Lost Tribes of Israel. (2007). In *Encyclopædia Britannica*. Retrieved October 27, 2007, from *Encyclopædia Britannica Online*: <http://www.britannica.com/eb/article-9071659>

Seznam obrázků

1- 5), 7), 9), 17), 18) obrázky dostupné z www.wikipedia.org

6), 8), 12) obrázky z knihy: LEVY, Habib. *Comprehensive History of the Jews of Iran: The Outset of the Diaspora*. Costa Mesa 1999.

10) obr. dostupný z www.aiu.org

11) obr. dostupný z www.almaleh.com/ecriture/inscriptions/nouy.html

13), 14), 15), 16), 19), 20), 22) obr.z knihy: *Esther's Children: A Portrait of Iranian Jews*. Philadelphia 2002.

21) obr.dostupný z <http://denyer-blog-at.blogspot.com/2007/10/seventies-iran-i-ships-and-stories.html>

23), 24) obr.dostupné z <http://www.iranjewish.com/pic.htm>

25) obr. dostupný z <http://www.tellingfilms.co.uk/netureikarta-attacks.htm>